

TANULMÁNYOK

NAGY BÉLA

ANTOINE-HENRI JOMINI ÉLETE ÉS ÉLETMŰVE (1779–1869)

A svájci Payerne városából származó Antoine-Henri Jomini a 19. század egyik legjelentősebb katonai teoretikusa és hadtörténésze volt.¹ 1815 és 1871 között óriási hatása volt Európa és az Egyesült Államok hadseregeire, vezető stratégiai gondolkodónak számított. Korának számos intelligens és tapasztalt katonája, többek között Bonaparte Napóleon is nagyra tartotta munkáit. Hosszú élete során 31 kötetet (ebből 28 döntően leíró, hadtörténeti jellegű, 3 kötet pedig elméleti és elemző jellegű) és számos tanulmányt írt,² kiterjedt levelezést hagyott hátra, mindez a legtermékenyebb katonai írók közé emelte. Neve azonban – Karl von Clausewitz-cel³, Károly főherceggel⁴ és Napóleonnal ellentétben – többnyire csak a katonai szakemberek számára ismerős, pedig életében nézetei és művei nagy hatást gyakoroltak a hadviselés tudományára és elméletére, a katonai gondolkodásra.

Jomini a 18. századi felvilágosodás gyermeke, már fiatalemberként meggyőződéssel vallotta, hogy a háborúkat is ugyanolyan változatlan tudományos elvek irányítják, mint az emberi cselekedetek más területét. Ezek alapján állította össze híres stratégiai alapelveit, amelyek szerinte a háborúk kiszámíthatatlan körülményei között is biztos fogódzót jelentenek. Az volt a célja, hogy a hadviselés összetettségét a lehető legkisebb számú lényegi tényezőre egyszerűsítse, és a győzelemhez legnagyobb eséllyel vezető

1. kép: Zichy Mihály:
Antoine-Henri Jomini portréja
(clausewitz.com)

¹ A nemrég elhunyt francia hadtörténész, Hervé Coutau-Bégarie (1956–2012) Jominit Clausewitz-cel együtt a modern stratégiai gondolkodás alapító atyáinak nevezte. *Coutau-Bégarie* 2008. 216. o. John Shy pedig a modern katonai gondolkodást megeremtő triász egyikének tartotta, Napóleon és Clausewitz mellett. *Shy* 2005.

² Jelen közlemény végén tételesen felsoroljuk fontosabb publikációit, és a leíró szövegben, illetve a jegyzetekben ezen tételszámok megadásával is segítjük az olvasót az eligazodásban Jomini gazdag, ámde átfedéseket is tartalmazó életművében.

³ Carl von Clausewitz (1780–1831), porosz tábornok, hadtudós. Jominivel együtt a 19. század legnagyobb katonai teoretikusa, főműve, *A háborúról (Vom Kriege)* halála után 1832-ben jelent meg.

⁴ Habsburg-Lotaringiai Károly Lajos főherceg (1771–1847), császári tábornagy, hadszervező, katonai szakíró.

cselekvéssort írja le. Legfőbb érdeme a napóleoni hadviselés rendszerének és elveinek megalkotása, tapasztalatainak összegyűjtése, értékelése és közreadása.

Már 1803-ban, 24 évesen papírra vetette azt a gondolatot, hogy ha a stratégia győzelemre törekszik, akkor a megfogalmazott elveket a főerőknek a döntő pontban végrehajtott támadó cselekményeire kell alkalmazni.⁵ Tisztgenerációkat nyugtázt le az a lehetőség, hogy a hadviselés egy maroknyi stratégiai elvévé egyszerűsíthető. Elsősorban azoknak írt, akiket kevésbé érdekelték a háborúk politikai és etikai problémái, inkább a rendelkezésre álló csapatok megfelelő harctéri alkalmazására törekedtek. Elméleti kategóriái, alapelvei és szabályai, úgy tűnt, elhozzák a nagyon kívánt rendet a francia forradalom által teljesen megváltozott hadviselés elméletébe, és alkalmasak a zűrzavar eloszlatására. Rendkívül fontosnak tartotta a hadtörténelem tanulmányozását, elméleteit mindig hadtörténelmi példákkal támasztotta alá. Részletesen ismertette az 1756 és 1815 közötti európai háborúk hadműveleteit,⁶ e feldolgozások egyúttal a korszakkal foglalkozó katonai és civil történészek számára ma is megbízható források. Nézetét II. (Nagy) Frigyes és Napóleon hadműveleteinek tanulmányozására, korábbi és kortárs katonai szakírók eredményeire, valamint vezérkari tisztként szerzett saját, jelentős hadszíntéri tapasztalatára alapozta.

Műveiben az egész hadtudományt rendszerbe foglalta, de legerősebb oldala a stratégia volt. Ő adta fogalmainak és kategóriáinak egy részét, amelyek máig érvényesek. Személyes kapcsolatba került korának egy sor, jelentős katonai és politikai személyiségével: I. Napóleonnal és III. Napóleonnal⁷, Michel Ney⁸ és Louis-Alexandre Berthier⁹ francia marsallokkal, Habsburg Károly osztrák főherceggel, Karl Philipp zu Schwar-

⁵ Jomini egyszerű magyarázata szerint Napóleon és a franciák sikereinek kulcsa majd két évtizeden keresztül az volt, hogy jobban értették és alkalmazták ezeket az elveket, mint ellenfeleik.

⁶ A közhiedelemmel szemben Jomini elsősorban nem Napóleon hadvezetésével foglalkozott, hanem a hétéves (1756–1763), az 1. koalíciós (1792–1797) és a 2. koalíciós (1799–1802) háború hadműveleteivel és összecsapásaival. Ennek több oka lehet: 1.) Ez az időszak rendkívüli változatosságot mutat a különböző harcformákat illetően. A csatarendek még nem mutatnak olyan „szabályosságot”, mint Napóleon nagy csatáinak harcrendjei. A francia forradalmi háborúk változatos harcselekményei Jomini számára az elképzelhető legtanulságosabb alapanyagok voltak. 2.) Jomini 1814 őszén a bécsi kongresszuson mint I. Sándor orosz cár katonai tanácsadója vett részt. Itt találkozott Károly főherceggel, és jó személyes viszony alakult ki közöttük. A főherceg befolyását felhasználva lehetővé tette a hadtudósnak az osztrák katonai forrásokba való betekintést. Jomini lázas munkára használta ki ezeket a bécsi hónapokat, így lehetősége volt a háborúk osztrák nézőpontú megismerésére. Legterjedelmesebb hadtörténelmi jellegű műve, a 15 kötetes *Histoire critique et militaire des guerres de la révolution* (Párizs, 1820–1824.) az 1792 és 1803 közötti háborúkat dolgozta fel (6. tétel).

⁷ III. Napóleon (1808–1873), I. Napóleon unokaöccse, 1848 és 1852 között a Francia Köztársaság elnöke, 1852-től 1870-ig pedig Franciaország császára.

⁸ Michel Ney (1769–1815), francia marsall, Moszkva hercege. Jomini 1804-től az egyik segédtisztje, majd 1807-től vezérkari főnöke. 1815-ben felségárulásért a francia királyi bíróság halálra ítélte.

⁹ Louis-Alexandre Berthier (1753–1815), francia marsall, 1796 és 1814 között Napóleon vezérkari főnöke.

zenberg¹⁰ herceggel, Joseph Wenzel Radetzkyvel¹¹, I. Sándor, I. Miklós és II. Sándor¹² orosz cárral, Ivan Fjodorovics Paszkevicssel¹³, Arthur Wellesleyvel, Wellington hercegével¹⁴ és George Brinton McClellan¹⁵ amerikai tábornokkal. Élete során kapcsolatrendszere lehetővé tette hozzáférését a francia, orosz és osztrák katonai irattárakhoz, 1815 után pedig volt lehetősége kifaggatni magasabb rangú katonai parancsnokokat.¹⁶

Jomini rövid életrajza

Fiatalkora, szolgálata a Helvét Köztársaság hadseregében (1779–1801)

A nemzetközi szakirodalomban Jomini életével kapcsolatban három szerző könyve szolgáltatja az alapot, amelyekre aztán a többi életrajzíró építette saját munkáját. A korai szerzők közül kettőnek volt szerencséje még életében megismernie Jominit, és így első kézből szerezhették információikat. Az első, a legbővebb életrajz Ferdinand Lecomte (1826–1899), svájci katonatiszt, történész, könyvtáros tollából került ki, aki 1860-ban jelentette meg munkáját.¹⁷ A fiatal, katonai tapasztalatok nélküli vezérkari százados 1858-ban találkozott először Európa akkor már vezető stratégájával. Lecomte nagy tisztelettel állt Jominihoz, egyszerűen csak kérdéseket tett fel a hősnek, a „stratégia élő szobrának”, és lejegyezte a válaszokat. Hőse életének egy részét, főleg az orosz szolgálatban eltöltött évtizedeket és más kényes időszakokat homályban hagyta.

A második életrajzi kötet szerzője Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804–1869) francia író, költő, kritikus és újságíró. Először 1865-ben találkozott Jominivel, akinek

¹⁰ Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg (1771–1820), cs. kir. tábornagy, a lipcsei csatában a koalíciós haderő főparancsnoka, Napóleon egyik legyőzője. 1814-ben a Franciaországba benyomuló legnagyobb hadsereg főparancsnoka.

¹¹ Joseph Wenzel Radetzky gróf (1766–1858), cs. kir. tábornagy. Az 1813. évi őszi hadjáratban Schwarzenberg főparancsnok vezérkari főnöke, nagy szerepe volt Napóleon legyőzésében. 1831-től haláláig az Észak-Itáliában állomásozó cs. kir. csapatok főparancsnoka. 1848–1849-ben sikeresen harcolt a szárd–piemonti csapatok és az olasz felkelők ellen.

¹² I. Sándor (1801–1825), I. Miklós (1825–1855) és II. Sándor (1855–1881) orosz cárok.

¹³ Ivan Fedorovics Paszkevic (1782–1856), orosz tábornagy, Jereván grófja, Varsó helytartója. 1826 és 1829 között sikeresen harcolt a Kaukázusban és Kis-Ázsiában a perzsák és a törökök ellen. 1831 júniusától a lengyel felkelés ellen harcoló orosz csapatok főparancsnoka. 1849 nyarán ő vezette a Magyarországba behatoló intervenciós hadsereget.

¹⁴ Arthur Wellesley, Wellington hercege (1769–1853), brit tábornok és politikus. 1809 és 1814 között az Ibériai-félszigeten, 1815-ben a waterlooi csatában sikeresen harcolt a franciák és Napóleon ellen. 1828–1830 között és 1834-ben brit miniszterelnök.

¹⁵ George Brinton McClellan (1826–1885), az Amerikai Egyesült Államok Potomac hadseregének parancsnoka 1861–1862-ben, az amerikai polgárháborúban, 1864-ben a Demokrata Párt elnökjelöltje Abraham Lincolnnal szemben.

¹⁶ 1822 őszén részt vett a Szent Szövetség veronai kongresszusán az orosz cár katonai tanácsadójaként. Ott bemutatták Nagy-Britannia képviselőjének, Wellington hercegének, akit – kihasználva az alkalmat – kifaggattak az 1815. évi hadjáratáról, és különböző taktikai formációk előnyeiről és hátrányairól beszélgetett vele.

¹⁷ *Lecomte* 1860.

hízelgett, hogy egy ilyen híresség – az akkor már jól ismert újságíró, akadémikus, irodalomkritikus – érdeklődött iránta. A mű csak Jomini halála után jelent meg, először fejezetenként publikálta a *Le Temps* folyóirat 1869 májusa és júliusa között. Az ugyanabban az évben könyv formában is kiadott életrajzban¹⁸ Sainte-Beuve képes volt távolságot tartani alanyától, és kritikusabb is Jomini tevékenységével kapcsolatban, mint elődje.

A harmadik munka 1935-ben jelent meg, szerzője a tábornok dédunokája, Xavier de Courville.¹⁹ Ő persze már nem ismerte híres őst, de levéltári dokumentumok és a tábornok részben kiadatlan *Souvenirs* című visszaemlékezései alapján új adalékokkal is szolgált. Courville mindent megtett, hogy amennyire lehetett, érdekfeszítően mutassa be Jomini életét. Ő az, akinek mindig igaza van, mindig helyesen látja a dolgokat, sőt képes a francia császár stratégiai elképzeléseit előre látni, miközben középhagyományos, őt meg nem értő katonákkal van körülveve.

Antoine-Henri Jomini 1779. március 6-án született Payerne-ben, Svájc nyugati, francia nyelvű részén, a mai Vaud (Waadt) kanton területén fekvő kisvárosban, egy régi svájci család hat gyermeke közül harmadikként. Édesapja, Benjamin Jomini (1746–1818) a város polgármestere volt. A francia nyelvű Payerne (németül: Peterlingen) 1536 óta alkotmányosan a német nyelvű berni kanton alá volt rendelve, így érthető, hogy a terület az 1790-es években franciabarát volt.

Jomini gyerekkoráról kevés információ áll rendelkezésre, de már 12 évesen úgy nyilatkozott apjának, hogy katona akar lenni. Mivel nem sikerült katonai iskolába beiratniuk, így 1793-ban Aarau-ba küldték kereskedelmi iskolába és németet tanulni. Már ekkor lenyűgözték a francia forradalmi háborúk eseményei, melyekről az újságokban olvasott. 1795-ben Baselbe utazott tanulni, hogy banktisztviselői vizsgát tegyen. Onnan közelről figyelhette a Felső-Rajna menti harcokat és egy harcoló hadsereg alakulatait. Baselnek volt egy másik előnye is: könyvtárai kitűnő lehetőséget adtak arra, hogy Jomini érdeklődésének megfelelően hozzájuthasson a francia és német nyelvű hadtörténelmi és hadtudományi irodalomhoz.

A következő évben egy földije hívására Párizsba ment, mivel a tőzsdei és banki műveletek is nagyon érdekelték. Befektetett pénzt megduplázta, de a fructidor 18-ai államcsíny²⁰ után mindezt el is veszítette. A francia fővárosban őt is, mint sokakat lenyűgözte a fiatal Bonaparte tábornok 1796–97-es észak-itáliai hadjárata, és az arról szóló tudósítások alapján nagy ösztönzést érzett arra, hogy megfejtse ezen győzelmek titkát. Ekkor döntötte el, hogy feladja reménybeli bankárkarrierjét, és minden idejét a háború tanulmányozásának szenteli. Szorgalmasan elemezni kezdte Nagy Frigyes hadjáratait,

¹⁸ *Sainte-Beuve* 1869.

¹⁹ *Courville* 1938.

²⁰ 1797. szeptember 4-ei államcsíny, amikor a Direktórium köztársaságpárti tagjai erőszakosan léptek fel az áprilisi választásokon jelentős győzelmet arató jobboldallal szemben: a Direktórium, az Ötszázak és a Vének Tanácsának jobboldali képviselőit letartóztatták, és deportálták vagy száműzték.

és meggyőződésévé vált, hogy a háborúknak állandó alapelvei vannak, azok betartása vagy be nem tartása dönti el a hadjáratok sorsát.

Hazája, Svájc az első koalíciós háborúban semleges maradt, de egyre fokozódó francia nyomás nehezedett rá. Bonaparte 1797-ben Valtellinát (a Felső-Adda folyó völgyét) a területen lévő alpesi hágók stratégiai fontossága miatt a Cisalpin Köztársasághoz csatolta, majd észak-itáliai hódításai biztosítására a Direktóriummal egyetértésben megkezdte Svájc átszervezését. 1798 elején Vaud kanton franciapárti agitáció hatására kikiáltotta függetlenségét. A berni hadsereg megindult ellene, mire a franciák Vaud támogatására bevonultak Svájcba. Az ellenálló kantonokat legyőzték, és 1798. április 21-én Aarauban kikiáltották a 18 kantonból álló, de centralizáltan irányított Helvét Köztársaságot. Genfét Franciaországhoz csatolták, ami a francia csapatoknak szabad átjárást biztosított az Alpok hágóin.²¹

Ekkor Jomini Párizsban emigráns svájci radikálisokkal²² barátkozott, és lelkes forradalmárnak tartotta magát. 1797 decemberében ő is csatlakozott a svájci emigránsok petíciójához, melyben Vaud kanton számára a berni elnyomással szemben a franciáktól kérték jogaik garantálását.²³ Ahogy hírt kapott a svájci forradalomról, 1798 végén Jomini hazasietett,²⁴ hogy az új rendszerben találjon magának feladatot. Először ideiglenesen hadnaggyá nevezték ki a helvét milíciához, 1799 januárjától a hadügyminiszter titkáráként fontos szerepet játszott az új svájci haderő szervezésében.

1799. március 1-jén, amikor a francia csapatok átlépték a Rajnát, kitört a második koalíciós háború: osztrák csapatok nyomultak be Dél-Németországba és Észak-Itáliába, akiket aztán orosz csapatok követték. A fiatal Helvét Köztársaság lakosságának nagy része ellenségesen viszonyult a helvét milíciához, amelynek a francia csapatokat kellett volna támogatnia. Jomini miniszteri titkárként ennek a milíciának a felállításában, kiképzésében és felfegyverzésében segédkezett. 1799 nyarán – június 17-étől mint százados – már közelről figyelhette meg a Zürich környéki hadműveleteket.²⁵ Kelet-Svájcba

²¹ *Hahner* 1989. 152–153. o.

²² A radikálisok vagy patrióták vezetője Párizsban 1796-tól Frédéric-César de La Harpe (1754–1838), svájci politikus és ügyvéd, aki 1784 és 1795 között Szentpétervárott az orosz trónörökösök (a gyermek Sándor és Konstantin hercegek) nevelője volt. Mindvégig szűkebb hazája, Vaud-vidék Berntől való elszakadásért harcolt, jelentős szerepe volt Svájc Helvét Köztársasággá alakításában, 1798-ban a svájci Direktóriumba is bekerült.

²³ De La Harpe és 19 Vaud-vidéki személy aláírása szerepel a petíción, de Jominié nem, pedig ő idősebb korában mindig az ellenkezőjét állította. *Langendorf* 2008. 224. o.

²⁴ Jomini Párizsban találkozott Augustin Keller zászlóaljparancsnokkal, akit a Helvét Köztársaság új hadügyminisztériumába neveztek ki, és Jomini neki ajánlotta fel segédtszti szolgálatait. Jomini fizette útjukat Bernbe, ahol azzal szembesültek, hogy Keller helyett Nicolas Repond kapta meg a pozíciót, így Jomini először az ő segédtszti, majd később Joseph Lanther, helvét hadügyminiszter titkára lett. *Courville* 1938. 23. o.; *Lecomte* 1860. 5–6. o.; *Sainte-Beuve* 1869. 13. o.

²⁵ Lecomte szerint a 20 éves Jomini ekkor próbált először beavatkozni a hadműveletekbe. A Simplon és a Szent Gotthárd-hágót 1799 júliusában egy kisebb harc után megszállta Strauch ezredes osztrák különítménye. Jomini rögtön felismerte, hogy ha úgy is tűnik, mintha egy másodlagos csetepatéről lenne szó, ezeken a hágókon keresztül a szövetségesek fenyegethetik a francia és a helvét csapatok hátát. Így ő azonnal azt követelte, hogy csapatokat küldjenek a Valais-vidékre. Masséna két nappal

osztrák és orosz csapatok nyomultak be Károly főherceg és Friedrich von Hotze²⁶ tábornok, valamint Alexander Rimszkij-Korszakov²⁷ tábornok vezetésével, de az André Masséna tábornok vezette francia csapatoknak – Károly főherceg távozása után – sikerült az 1799. szeptember 25–26-ai második zürichi csatában végleg visszaverniük az orosz és a maradék osztrák csapatokat. Ezzel Franciaország megmenekült a Svájcon keresztül történő megszállástól. Alekszandr Vasziljevics Szuvorov²⁸ Itáliából érkező orosz csapatai kénytelenek voltak elhagyni Svájc területét, és októberben a cár visszahívta seregeit a harcterről. Így az 1799. évi hadműveletek végén Svájc nagy része, Észak-Itáliában viszont csak a Genova környéki parti sáv maradt francia kézen, Dél-Németországban pedig a Rajna választotta el a hadviselő feleket.

Eközben Párizsban is fontos események történtek: az Egyiptomból visszatérő Napóleon Bonaparte tábornok támogatóival államcsínyt hajtott végre (brumaire-i államcsíny, 1799. november 9–10.), és a végrehajtó hatalom 3 ideiglenes konzul kezébe (Bonaparte, Ducos²⁹, Sieyès³⁰) került. Bonaparte Első Konzul azonban fokozatosan saját kezébe ragadta a hatalmat. Franciaország 1799/1800 telén megkezdte csapatai megerősítését, és katonai visszavágásra készült. Megerősítették a Jean Moreau³¹ vezette Rajna-Moselle-i hadsereget, és Dijon térségében megkezdődött egy új tartalék hadsereg felállítása. Bonaparte és Moreau tábornoki főnöke, Dessoles³² tábornok megbeszélésére 1800. március 13-án Párizsban került sor: mi legyen a francia csapatok feladata? Dessole sikeresen érvényesítette Moreau akaratát³³, miszerint ő április végén megkezdje támadását a Rajnán keresz-

---

később aztán ugyanezt javasolta a Helvét Direktóriumnak. Von der Weid helvét csapatainak az erősitések beérkezése után augusztus közepére sikerült visszafoglalnia a hágókat és így elhárítania a veszélyt. *Courville* 1938. 24. o. és *Lecomte* 1860. 9. o.

²⁶ Friedrich von Hotze (1739–1799), osztrák altábornagy.

²⁷ Alekszandr Rimszkij-Korszakov (1753–1840), orosz tábornok, 1799-ben az egyik orosz hadsereg parancsnoka.

²⁸ Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800), orosz tábornagy, a 18. század legnagyobb orosz hadvezére. 1759 és 1794 között harcolt a poroszok, a lengyel felkelők, a törökök ellen. 1799-ben, a 2. koalíciós háborúban az Észak-Itáliában harcoló orosz–osztrák csapatok főparancsnoka.

²⁹ Pierre Roger Ducos gróf (1747–1816), francia politikus, a Nemzeti Konvent és a Vének Tanácsa (1796–1798), 1799-ben a Direktórium tagja. Támogatta a brumaire-i államcsínyt, és ezért ideiglenes konzul lehetett, a császárság idején szenátor.

³⁰ Emmanuel Joseph Sieyès gróf (1748–1836), francia pap, politikai gondolkodó, politikus, 1789-ben a harmadik rend képviselője a rendi gyűlésen, 1795-ben az Ötszázak Tanácsa tagja, 1799-ben ő is támogatta a brumaire-i államcsínyt, és ezért ideiglenes konzul lehetett. A császárság idején szenátor.

³¹ Jean Victor Moreau (1763–1813), francia tábornok, Napóleon mellett a Köztársaság legsikeresebb hadvezére. 1799-ben támogatta Napóleon államcsínyét. Legnagyobb győzelmeit az 1800. évi hadjáratban aratta, amikor a rajnai hadsereget vezette. Később megromlott a viszonya a császárral, és 1804-ben emigrálnia kellett. 1813-ban tért vissza az Egyesült Államokból Európába, ahol csatlakozott a szövetségesekhez. I. Sándor cár katonai tanácsadójaként jelen volt a drezdai csatában (1813. augusztus 26–27.), ahol halálos sebet kapott.

³² Jean Joseph Dessoles (1767–1828), francia tábornok, 1818 és 1819 között miniszter. 1799-ben az itáliai francia hadsereg vezérkari főnöke, 1800-ban Moreau kérésére az ő vezérkari főnöke.

³³ Bonaparte akkoriban csak a Moreau vezette hadseregben nem tudta érvényesíteni akaratát, mert a köztársasági érzelmű tábornok is óriási tekintélynek örvendett, sokan támogatták a politikusok és a tábornokok közül.

tül Ulm felé, addig Bonaparte a dijoni tartalék hadsereggel a Nagy Szent Bernát- vagy a Simplon-hágón keresztül Lombardiába nyomul, és ott méri a döntő csapást az ottani osztrák csapatokra.³⁴ Bonaparte a megbeszélésen úgy vélte, a döntő csata 3 hónappal később, június közepére várható a Pó völgyében fekvő Alessandria térségében. Előrejelzése pontosnak bizonyult, a marengói csata 1800. június 14-én következett be.

Jomini erről akkoriban természetesen semmit sem tudott. Lecomte az életrajzban először elmeséli egy berni fogadás történetét, ami – Jomini elbeszélése alapján – 1799 decemberében³⁵ történt. Akkor már megkezdődött a tartalék hadsereg felállítása Dijon környékén, és francia, illetve svájci tisztek egy vacsoraasztalnál arról vitatkoztak, mi lesz ennek a hadseregnek a jövőbeli feladata. A tisztek egy része azt vallotta, hogy Nizza és Genova felé kerülnek, és onnan, délről támadják meg az osztrák csapatokat. Mások szerint pedig Moreau-t fogja támogatni abban, hogy a Felső-Duna környékén legyőzze a Károly főherceg vezette csapatokat (melynek élére a főherceg lemondása után Kray Pál³⁶ került). Jomini egyedül képviselte az asztaltársaság tagjai között azt a nézetét, hogy Bonaparte csapatai Valais-vidéken keresztül Észak-Itáliába menetelnek, és Melas Mihály³⁷ osztrák csapatainak jobbszárnyát fogják átkarolni, illetve hatalmukba kerítik hátsó összeköttetési vonalait.³⁸ Pontosan azt jövendölte, ami 3 hónappal később bekövetkezett! Ezen megnyert fogadás után kezdték Jominit a vele kapcsolatban álló körök stratégiai kérdésekben szakértőnek tartani.³⁹

1799/1800 fordulóján a belpolitikai helyzet is kiéleződött a Helvét Köztársaságban. Egy egységes, Franciaországgal szoros kapcsolatban álló párttal egy mérsékelt, a föderális Svájc visszatérését akaró párt állt szemben. 1800. január 7-én de La Harpe-t

³⁴ Lázár 2013. 157. o.

³⁵ Jomini és nyomában Lecomte biztos rosszul emlékezett, ez 1800 tavaszán lehetett.

³⁶ Kray Pál (1735–1804), az osztrák hadsereg felvidéki morva eredetű tábornoka. 1799-ben az itáliai osztrák csapatok főparancsnoka, több csatában legyőzte a francia sereget. 1800 elején Károly főherceg utóda a németországi osztrák csapatok élén, de itt már nem tudott sikereket elérni Moreau francia csapataival szemben.

³⁷ Melas Mihály báró (1729–1806), erdélyi szász származású lovassági tábornok, 1799-ben az osztrák csapatok sikeres főparancsnoka Észak-Itáliában, azonban 1800. június 14-én vereséget szenvedett a marengói csatában.

³⁸ Courville 1938. 24. o.; Langendorf 2008. 9. o.; Lecomte 1860. 10. o.; Sainte-Beuve 1869. 15–16. o.

³⁹ Erre az alapgondolatra épül *Renée-Paule Guillot*: Jomini, âme double de Napoléon című könyve (Paris, 2007.). Az újságíró szerző szerint Jomini azért képes előre megjósolni Napóleon lépéseit, mert teljesen megértette a tábornok hadvezetési elveit – erre utal a cím: „Jomini, Napóleon második szelleme, alteregója”. Guillot az idézett tiszti beszélgetést és a fogadást 1800 márciusára datálja a könyv bevezetőjében. Ezt támasztja alá, hogy a dijoni tartalék hadsereg felállítását Bonaparte 1800. január végén titokban rendelte el, és ezeket a csapatokat szándékozott személyesen vezetni, bár parancsnokuk hivatalosan Louis-Alexandre Berthier volt. A csapatokat Párizsból, Hollandiából (Batáviai Köztársaság) és Vendée-ből vonták ki, és az ellátási nehézségek miatt csak nagy területen szétszórva, kis egységenként tudták elszállásolni őket. Ennek azonban megvolt az az előnye, hogy az ellenséges kémeket megtévesztette, nem tudták az egységek teljes erejét megbecsülni. A szövetséges főhadiszálláson aztán nem is vették ezeket az egységeket figyelembe. Hasonlóan népszerű stílusban született *Jean-François Baqué*: *L'homme qui devinait Napoléon*: Jomini című könyve (Paris, 1994.), amely nem igazán komoly történeti munka. A szerző lelkesedik Jominiért, eszményíti őt, és nem veszi figyelembe a levéltári forrásokat.

és radikális társait egy politikai puccs eltávolította a hatalomból, akik aztán kénytelenek voltak Párizsba menekülni. Jomini még túlélte néhány politikai puccsot, valószínűleg munkája értékessége miatt maradhatott a hadügyminisztériumban, 1800. április 26-ától már zászlóaljparancsnoki beosztásban, noha semmilyen formális katonai képzésben nem vett részt.⁴⁰

Csak hogy 1801 elején botrányba keveredett: állítólag hagyta magát egy katonai beszállítótól megvesztegetni, arra kérve, hogy fizesse ki helyette berni játéktartozását.⁴¹ 1801. január 31-én a helvét kormány visszavonta zászlóaljparancsnoki beosztását, majd néhány nap múlva érdemeire, jó munkájára való tekintettel visszaadta, de Jomini helyzete így is kényelmetlenné vált. 1801 februárjában, a lunéville-i béke⁴² napjaiban Párizsba távozott.⁴³

A bizonytalanság évei és az első írárok (1801–1803)

Életrajzában a következő pár év meglehetősen homályban marad, de a svájci egyenruháját Párizsban is megtartó Jomini a katonai felszereléseket gyártó Delpont cégnél helyezkedett el mint cégvezető. 1803-ban azonban velük is összeveszett, és elbocsátották.⁴⁴ Abban reménykedett, hogy idővel majd más katonai álláshoz juthat, ami jobban megfelel ambíciójának és képességeinek. Párizs akkori kormányzójának, Joachim Murat⁴⁵ marsallnak és későbbi nápolyi királynak is felajánlotta szolgálatait, de nem fogadták. Sikertelenül próbálkozott ez évben az orosz nagykövetség ügyvivőjénél is,

⁴⁰ *Merzalow – Merzalowa* 2004. 43. o.

⁴¹ Jomini a beszállító szerint értésére adta, hogy neki egy bizonyos összegre van szüksége, és ha ezt megkapja, akkor ő meggyorsíthatja a beszállító kifizetését, vagy máshogy kedvére tehet. Jomini később ezt mindig tagadta. *Langendorf* 2008. 10–11. o. és *Shy* 2005. 212. o.

⁴² 1800. február 9-én, a lotaringiai kisvárosban, Lunéville-ben írták alá Franciaország és Ausztria képviselői a békét, amely szerint az 1797-es Campo Formio-i béke rendezése állt vissza, ami biztosította a döntő francia befolyást Itáliában, és Ausztria kénytelen volt újra elismerni a Rajna balparti területeinek elvesztését.

⁴³ A következő években Párizsban is folytatta svájci alkotmánytervezetek készítését, amelyekben antiföderális, központi irányítású Svájc mellett érvelt. Az ország lehetséges helyzetéről gondolkodott a jövőbeli politikai, katonai eseményektől függően. 1804. május 1-jén Jomini és egy másik svájci tiszt egy folyamodványban kérték Svájc Franciaországhoz való csatolását, és ecsetelték ennek előnyeit. A feldühödött svájci kormány kiadatásukat kérte (szerintük Jomini szélhámos és hírhedt jakobinus), de a francia külügyminiszter, Charles-Maurice Talleyrand ezt nem teljesítette. Jomini ekkor már Ney marsall védőszárnyai alá került. *Langendorf* 2008. 13. o. és *Shy* 2005. 212–213. o. (Erről a kínos körülményről mind Courville, mind Lecomte, mind Sainte-Beuve hallgat.)

⁴⁴ Lecomte szerint ő maga mondott fel a Delpontnál, hogy idejét teljesen a hadművészet tanulmányozásának szentelhesse. *Lecomte* 1860. 12. o. A párizsi rendőrség korabeli feljegyzésében – Jominit, mint külföldit, a kerületi rendőrség megfigyelte – nem túl hízelgő jellemzés szerepel róla: nagyon önfejű, makacs és gögös, aki mindenkit megsért, aki nem ért vele egyet, így veszett össze a Dupont céggel is. Egy barátjától kapott 3000 frank összeget, amivel ő spekulálni akart, és nem adta vissza. *Langendorf* 2008 11. o.

⁴⁵ Joachim Murat (1767–1815), francia marsall, Napóleon sógora, 1808 és 1815 között nápolyi király. Napóleon bukása után a visszatérő IV. Ferdinánd nápolyi király kivégeztette.

kezében munkájának első kéziratos kötetével.⁴⁶ Egy biztos, 1801 és 1803 között bőven volt ideje olvasni, és már sokat dolgozott első könyvén, ami a hétéves háború kezdeti éveinek hadi cselekményivel és az ezekből levonható tanulságokkal foglalkozott.

Milyen események, milyen olvasmányok befolyásolták a fiatal Jominit abban, hogy 22–24 évesen tollat ragadjon azzal az ambiciózus tervvel, hogy az utolsó háborúk módszeres vizsgálata révén fellebbentse a fátylat a kortársakat ámulatba ejtő francia katonai sikerekről? Általános értelemben megjegyezhető, hogy nemcsak a katonai dicsőség utáni vágy, ambíció, fiatalkori türelmetlenség játszottak szerepet nála abban, hogy elkezdett hadtudománnyal foglalkozni. Abban hitt, hogy a valóság a történelmi pillanat zavaros felszíne alatt állandó és változatlan elvek formájában rejtőzik, és ezeknek az elveknek a feltárásához a hadtörténelem módszeres feldolgozása és elemzése szükséges. Az először 1804-ben, majd 1806-ban és 1807-ben kiadott rövid esszéjét (1. tétel XIV. fejezete és 12. tétel) a hadművészetről többre becsülte, mint a kb. 30 kötetre rúgó hadtörténelmi feldolgozását (1–7. tétel).⁴⁷ Már 1801/2 körül olyan erősen meg volt győződve ezen elvek létezéséről, hogy 1830-as műve előszavában akkori önmagát Kolumbuszhoz hasonlította.⁴⁸

Egy kéziratban maradt, már idős fejjel, 1858-ban összeállított feljegyzésében⁴⁹ meséli el Jomini, hogyan jutott ezen alapelvek felismeréséhez. Amikor 16 éves korában egy beszámolót olvasott II. (Nagy) Frigyes leutheni⁵⁰ csatájáról, már akkor megsejtette a háború egyik alapelvét: az erők összpontosítása egy adott ponton és így helyi erőfölény létrehozása. 1795-ben Baselben újságokat olvasott, amelyek Clerfayt⁵¹, Wurmser⁵²,

⁴⁶ Pierre d'Oubril (1774–1848), az orosz követség titkára szemtelenségnek vette, hogy egy gyanús hátterű fiatal tiszt akar a Szuvorov iskoláját kijárt orosz tábornokoknak leckét adni. *Jomini* 1838. 17. o.; *Lecomte* 1860. 13. o.; *Sainte-Beuve* 1869. 17–18. o.

⁴⁷ *Lecomte* 1888. xxxi. o. Jomini főbb munkáinak jegyzékét lásd a tanulmány végén.

⁴⁸ „Úgy meg voltam erről győződve, mint Kolumbusz a Föld gömb alakjáról és a második félgömb létezéséről.” *Jomini* 1838. viii. o.

⁴⁹ Sur les ouvrages. Eidgenössische Militärbibliothek Bern (a továbbiakban: EMB) TAP 0196. Langendorf szerint ezt a 28 oldalnyi negyedrétt papírt Jomini 1858-ban írta, Lecomttal való első találkozásuk után. *Langendorf* 2008. 222., 329. o. Langendorf többször idéz ebből a gyűjteményből, és amikor erre az írásra hivatkozom, az ő művének megfelelő helyét adom meg.

⁵⁰ II. (Nagy) Frigyes talán legnagyobb győzelme 1757. december 5-én a jelentős túlerőben lévő osztrák csapatok felett.

⁵¹ François Sébastien Charles Joseph de Croix, Clerfayt grófja (1733–1798), osztrák tábornagy. 1792 és 1794 között hadtesparancsnok a németalföldi hadszíntéren, 1794–1795-ben a rajnai osztrák hadsereg főparancsnoka.

⁵² Dagobert Sigmund von Wurmser gróf (1724–1797), elzászi származású katonatiszt, osztrák tábornagy. 1793 és 1795 között a felső-rajnai osztrák hadsereg parancsnokaként többnyire sikeresen harcolt a francia forradalmi haderő ellen. 1796. június végétől az itáliai csapatok főparancsnokaként döntő vereséget szenvedett, és Mantova erődjébe menekült. 1797. február 2-án az erőd kapitulált, és Wurmser 500 emberével szabadon távozhatott.

Jourdan⁵³ és Pichegru⁵⁴ hadműveleteit ismertették. 1796-ban lelkesen figyelte Bonaparte észak-itáliai, illetve Károly főherceg németországi hadjáratát, ezekből főleg a castiglionei csata⁵⁵ befolyásolta gondolkodását, az ugyanis megismételte a már a leutheni csatánál felismert alapelvet, de magasabb, stratégiai szinten. Károly főherceg hadmozdulatait figyelve, a castiglionei csatánál megismert alapelvnek immár egy egész hadszíntérre való kiterjesztése jutott Jomini eszébe. A támadó francia csapatok szétszóródása végzetes lett rájuk nézve. Sokat gondolkodott ezen a kérdésen, és már ekkor megpróbálta megérzéseit kikristályosítani.

„A hadműveletek kivitelezése változik, de az alapelv ugyanaz. Ez az analógia tűnt fel nekem, mert amíg a leutheni csata elemzésével a taktika titkait tártam fel, addig a castiglionei csata esetében a stratégiában fedeztem fel ugyanazt az alapelvet. A Trient és a Brenta szorosai elleni hadműveletek vizsgálata során, amelyek a bassanói csatához és Wurmser Mantovába való bezárásához vezettek, megvilágosodtam még egy igazságról, mégpedig, hogy egy hadsereg helyzetében mindig létezik egy döntő földrajzi pont, és a manővereknek erre a pontra kell irányulniuk. [...] Ebből az következett, hogy én a háború alapelvét megértettem, és mindenhol ugyanazokat az okokat találok, amelyek aztán ugyanahhoz az eredményhez vezettek.”⁵⁶

Ekkor még csak megérzésesei vannak, amelyek az újságok tudósításain és különböző hadijelentéseken alapulnak. 1799-ben, mint a Helvét Köztársaság tisztje, alkalma volt a harcoló francia csapatokat megfigyelnie Zürich térségében. Egy világ omlott össze benne:

„A porosz király Leuthennél adott híres menetparancsával és az ezáltal nyújtott előnyről, miszerint a főerőkkel egy pont ellen operálunk, azt gondoltam, hogy Masséna szép hadseregét csatarendben találom. 4 mérföld mélyen még Badenbe is belovagoltam, és itt-ott találtam egyes ezredeket szétszórva; megértettem, hogy a hadművészetben nagy újdonságokat vezettek be, de szellemem kétségek között vívódott, hogy ezek

⁵³ Jean-Baptiste Jourdan (1762–1833), francia katonatiszt, Napóleon marsallja (1804), a restauráció idején a felsőház tagja. A Köztársaság tábornokaként 1795-ben és 1796-ban vereséget szenvedett az osztrák csapatoktól.

⁵⁴ Jean-Charles Pichegru (1761–1804), francia tábornok. 1794 januárjától az Északi Hadsereg parancsnoka, 1795 elejére elfoglalta Hollandiát. Az évben felvette a kapcsolatot az emigrációval, gyanússá vált, és 1796. márciusában leváltották. 1797-től a királypárti ellenzék vezére, Guyanába deportálták, onnan 1798-ban Angliába szökött. Titokban Párizsba utazott, ahol 1804-ben elfogták, börtönében később felakasztva találták.

⁵⁵ Bonaparte tábornok 1796. augusztus 5-én Castiglione térségében elért győzelme. A túlerőben lévő osztrák csapatok előrenyomulása három oszlopban július 29-én kezdődött meg Wurmser tábornagy vezetésével a Mantovát ostromló francia csapatok ellen. Bonaparte, miután Mantova ostromával felhagyott, összevont csapataival helyi túlsúlyt létrehozva egymás után megverte az egymástól elszigetelten előrenyomuló osztrák csapatokat, ezért azok az Adige folyó keleti partjára szorultak vissza.

⁵⁶ A másik kéziratban maradt feljegyzés: *Receuil de souvenirs pour mes enfant (EMB)*. Langendorf többször idéz ebből a gyűjteményből, ezért hivatkozásként az ő művének megfelelő helyét adom meg. *Langendorf* 2008. 329. o.

a változások tökéletesedések-e, vagy visszalépések? Elhatároztam, hogy megvizsgálom ezt a fontos kérdést.”⁵⁷

Akkoriban, 22 éves korában határozta el, hogy komolyan tanulmányozni fogja a katonai teoretikusok munkáit.

„Mivel Szász Móric⁵⁸ elismerte, hogy a hadtudománynak nincsenek leírt alapelvei, és ezek az alapelvek eddig nagy hadvezérek fejébe voltak száműzve, olyasmire merészeltem vállalkozni, amit maga Szász Móric sem tett meg.”⁵⁹

De kiket tanulmányozhatott Jomini akkoriban, 1801–1803 folyamán Párizsban?

A teljes terjedelemben először 1838-ban megjelent *Précis de l'art de la guerre* (9. tétele) 1. kötetének előszavában Jomini alaposan ismerteti a háború elméletének akkori állását, a jelentős katonai teoretikusokat és munkásságukat a 18. század közepétől fogva.

A már többször említett Lecomte életrajzi kötetében nagy teret szentelt az ókortól a 19. század elejéig alkotó katonai teoretikusoknak, és ezek között helyezte el Jomini életművét.⁶⁰ Valószínű, hogy ebben maga Jomini segített neki, és Lecomte munkájának ez a része az ő szemléletét tükrözi.

Jomini így írt erről 1858-ban:

„Akkor szilárdan elhatároztam, hogy a hadtudomány tanulmányozásának napi két órát szentelek; az ember el sem tudja képzelni, hogy mire képes, hogyha valamit sokáig akar, és ennek napjából megszakítás nélkül 2-3 órát szentel. A legismertebb didaktikai könyvek átolvasásával kezdem. Bülow⁶¹ könyvének fordítása éppen akkor jelent meg, ahogy Lloyd⁶² és Guibert-é⁶³ is; mohón olvastam őket. Egészen Ménil-Durand-ig⁶⁴, Turpinig⁶⁵ és Folard-ig⁶⁶ mentem vissza. Ezen utóbbiak könyvei tartalmaztak érdekes fejezeteket, élelműjű nézeteket, mély belátásokat, de nem nyújtottak egy kielégítő

⁵⁷ Langendorf 2008. 330. o.

⁵⁸ Szász Móric (1696–1750), francia szolgálatban álló német hadvezér és hadtudós, 1747-től a Francia Királyság marsallja.

⁵⁹ Langendorf 2008. 330. o.

⁶⁰ Lecomte 1860. 257–318. o.

⁶¹ Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757–1807), porosz katonatiszt, katonai szakíró. 1799-ben jelent meg a *Geist des neueren Kriegssystems* c. munkája, mely híressé tette, és rögtön lefordították francia és angol nyelvre. Zalárdi Jakkó László huszár főhadnagy 1809-ben napvilágot látott magyar fordítása Süli Attila szerkesztésében 2021-ben jelent meg a Ludovika Egyetemi Kiadó gondozásában. *Jakkó* 2021.

⁶² Henry Humphrey Evans Lloyd (1718?–1783), angol katonatiszt, hadtörténész. 1781-ben jelent meg leghíresebb műve, a *History of the late war in Germany between the King of Prussia and of the Emperor of Germany and her allies*, a hétéves háború első két évének hadjárataival, csatáinak leírásával és elemzésével foglalkozik. A mű második kiadásához csatolt, a háborúk általános elveiről szóló munkája a fiatal Jominire óriási hatással volt.

⁶³ Jacques-Hyppolite de Guibert (1743–1790), francia katonatiszt, katonai szakíró. Híres munkája, az *Essai général de tactique* 1772-ben jelent meg, és egyszeriben híressé tette.

⁶⁴ François-Jean de Mesnil Durand (1736–1799), francia katonatiszt, taktikai szakíró.

⁶⁵ Lancelot Turpin de Crissé (1754–1800), francia tiszt, katonai író és festő.

⁶⁶ Jean-Charles de Folard (1669–1752), francia katonatiszt és katonai teoretikus.

egészet, és melyik katona mondhatná ténylegesen, hogy tanult valamit ezekből? Megtámadott és legyőzött rendszerek, céltalan viták mellékes dolgokról; de az igazi stratégiai-áról, a hadművészet alapjáról semmi! Bülow, Lloyd és Guibert emlékiratai, azok többet tanítottak. Mégis kijelenthetem, hogy ezen három könyv olvasása után egy kényelmetlen érzés fogott el; azt mondtam magamnak, hogy én egyedül a leutheni csata elemzéséből vagy a castiglionei csata tudósításából többet tanultam. Ebben a szellemi állapotban került Feuquièrre⁶⁷ a kezembe. Ezen kritikus beszámoló olvasásánál azt éreztem, hogy a jól átgondolt hadtörténelem a katona igazi iskolája; tehát hozzáfogtam minden létező forradalmi háborúról szóló tudósítás tanulmányozásának, azzal a tervvel, hogy ezeket a Feuquièrre-i minta alapján fogom kritikusan elemezni.⁶⁸

Jomini leltárt vezetett arról, hogy kiket olvasott, ez a szinte enciklopédikus munka a hadtörténeiszeket, a taktikai és a technikai fegyvernemek szakértőit is tartalmazza.

Ney marsall segédtisztje, majd vezérkari főnöke (1804–1809)

Jomini bizonytalan helyzetének az vetett véget, hogy svájci honfitársai beajánlották, mint tehetséges fiatal tisztet, Michel Ney francia tábornoknak, aki 1802 és 1804 között Svájcban volt francia követ. Amikor Ney visszakérült Párizsba, egyike lett az új marsalloknak. Ő az, aki anyagilag támogatni kezdte a fiatal stratégát, akinek Jomini 1804 végén átnyújtotta a *Traité de grande tactique* (Értekezés a magasabb taktikáról) című művének első kötetét (1. tétel). Ney átvállalta a nyomdai költségeket, és a szerzőt műve folytatására biztatta.⁶⁹

Amikor Ney megkapta a Grande Armée⁷⁰ VI. hadtestének parancsnokságát, magával vitte Jominit a boulogne-i katonai táborba. A hadtest főhadiszállása Montreuil-sur-Mer-ben volt, a Grande Armée pedig az angliai partra szállásra készült. A csapatok állandóan gyakorlatoztak, 1805 júliusában Napóleon megszemlélte a hadtest nagy manőverét, amelynek hibátlan kivitelezéséhez a rendelkezéseket Jomini írta, s ezután Ney még jobban becsülte képességeit. Ezekben a hónapokban sajátította el a vezérkari munka részleteit, és volt alkalmá nagy katonai egységeket különböző hadmozdulatok közben megfigyelni. Szeptember 3-ától hivatalosan is Ney segédtisztje lett.

Ugyanezen a napon I. Ferenc osztrák császár bejelentette, hogy újrakezdi a háborút Franciaországgal. A harmadik koalíció államai, Ausztria, Nagy-Britannia, Oroszország és Svédország megkezdték csapataik összevonását, és a Karl Mack⁷¹ tábornok vezette osztrák haderő szeptember 8-án benyomult Bajorországba, majd Ulm körzetében összpontosult. Az orosz csapatok beérkezését megelőzendő Napóleon gyors menetben

⁶⁷ Antoine Manassès de Pas de Feuquières (1648–1711), francia altábornagy, katonai író.

⁶⁸ Langendorf 2008. 306–307. o.

⁶⁹ Courville 1938. 32. o.

⁷⁰ I. Napóleon soknemzetiségű hadseregének elnevezése.

⁷¹ Karl Mack von Leiberich (1752–1828), osztrák tábornok. Hosszú katonai karrierje után 1805-ben ő volt a Bajorországon át az Iller folyóig előrenyomuló osztrák csapatok tényleges parancsnoka. Hetek alatt vereséget szenvedett Napóleontól, és kénytelen volt kapitulálni csapataival Ulm erődjében.

indította el a Grande Armée hadtesteit a Rajna felé. Terve az volt, hogy átkarolja Mack fedezetlen jobbszárnyát, és még az oroszok beérkezése előtt megsemmisíti.

Kulcsfontosságú volt a francia erők gyors megjelenése Ulm körül. A VI. hadtest szeptember 26-án kelt át a Rajnán Karlsruhe térségében, és az előrenyomuló Grande Armée balszárnyát képezte. Ezekben a hetekben Jomini állította ki a hadtest csapatainak diszpozícióit, és tolmácsként is hasznossá tette magát. Ney hadteste Stuttgarton áthaladva október 7-én érte el a Dunát Dillingen térségében. Ezen a napon a többi francia hadtest Dillingentől keletre, Donauwörthnél, Neuburgnál és Ingolstadtánál kelt át a folyón, és Augsburg–München térségét elérve elvágta az osztrák csapatok összeköttetési vonalait Béccsel és Csehországgal. Napóleon szándéka az volt, hogy az általa két csoportosításban (Ulm környéke és a Lech-folyó vonala) feltételezett osztrák erők közé vonul, és külön-külön veri meg őket. A VI. hadtestnek, mint Ulmhoz legközelebb állónak, kellett ezt a hadmozdulatot fedeznie a Duna mindkét partján.

Október 9-én Ney elfoglalta a Duna-hidat Günzburgnál, de hamarosan elvesztette az átkelőt, míg az attól keletre lévő reisenburgi hidat sikerült megtartania. Október 11-ére a hadtest nagy része átkelt a Duna jobb partjára, hogy felvegye a kapcsolatot Lannes⁷² hadtestével; a bal parton csak a Dupont⁷³-hadosztály maradt. Ezekben a napokban Murat marsall vette át a parancsnokságot az V. és a VI. gyalogoshadtestek és a tartalék lovashadtest felett, ugyanakkor Ney hadtestének is parancsot adott, hogy vonuljon délre, az Iller-vonalra.

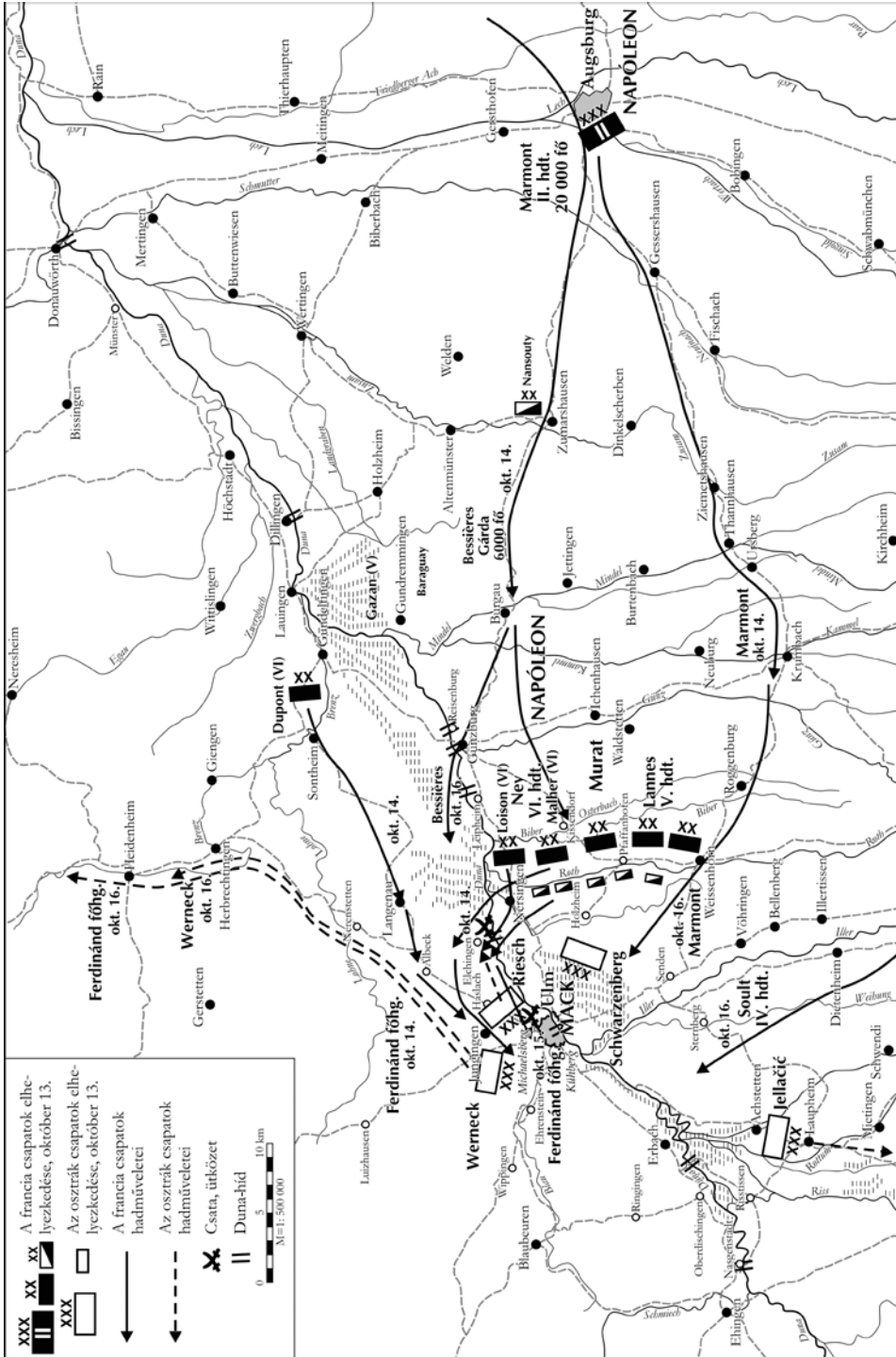
Jomini úgy gondolta, hogy az osztrák csapatok megpróbálnak majd Tirol felé vonulni, hogy egyesüljenek Károly és János főherceg csapataival. Ezért meggyőzte Neyt, hogy ne hajtsa végre Murat parancsát, és egy levélben rámutatott arra, hogy az osztrákoknak lehetősége lenne a sikeres kitörésre Ulmból a bal parton. Október 11-én valóban megkísérelték a kitörést, de Dupont szívós ellenállása azt a benyomást keltette Mackban, hogy itt jelentősebb francia csapatok vannak, így a túlerejű osztrák csapatok nem használták ki sikereiket. 12-én Napóleon is felismerte a veszélyt, így parancsba adta, hogy az egész VI. hadtest a bal parton vegye fel a kapcsolatot Dupont-nal és fejezze be Ulm körülzárását. Ha Jomini tanácsára Ney nem szabotálja el Murat parancsát, nem kerülhetett volna sor a VI. hadtestnek a bal parti átcsoportosítására. Október 13-án éjjel Napóleon a VI. hadtest kissendorfi főhadiszállására sietett, ahol első ízben találkozott személyesen, illetve beszélgetett Jomini és a császár.⁷⁴

⁷² Jean Lannes (1769–1809), francia marsall, Montebello hercege. 1796-tól Napóleon minden hadjáratában részt vett, kitüntette magát az itáliai, az egyiptomi és az ulmi hadjáratokban, döntő szerepe volt az austerlitz, jénai, friedlandi győzelmekben. 1809 telén Zaragoza ostromát vezette, áprilisban részt vett a győztes eggmühli és regensburgi csatákban. Május 22-én halálos sebet kapott az aspern-esslingeni csata második napján.

⁷³ Pierre Dupont (1765–1838), francia tábornok. 1792 és 1793 között harcolt a francia hadseregben, támogatva Napóleon államcsínyét. Kitüntette magát az 1800., az 1805. és az 1806–07. évi hadjáratokban. A spanyolországi hadjáratban önálló parancsnokként a kezdeti sikerek után kénytelen volt csapataival kapitulálni. A hadifogságból visszatérő tábornokot Napóleon 1813-ig börtönben tartatta. 1814-ben pár hónapig hadügyminiszter XVIII. Lajos kormányában.

⁷⁴ Jomini megnyugtatta az aggódó császárt, hogy a VI. hadtest mindkét hadosztálya elindult már a Duna bal partjára. Courville 1938. 42–53. o.; Langendorf 2008. 16–17. o.; Lecomete 1860. 19–27. o.

2. térkép: Az ulm környéki hadműveletek, 1805. október 12–16. (Nagy Béla)

Október 14-én Ney az elchingeni hídon átkelt a hadtest zömével a Duna bal partjára, végleg visszaverte az osztrák csapatok kitérését, és azon az oldalon bekerítette Ulmot. Október 15-én a francia csapatok bevették Michelsberget, Ulm kulcsát, és az osztrák erők nagy része a városba szorult. Ekkor esett át Jomini a tűzkeresztségen. Október 17-én Mack kapitulált, 20-án pedig sor került az erődváros átadására és az osztrák csapatok fegyverletételére, aminél Jomini is jelen volt a VI. hadtest parancsnoka mellett. Ezekben az októberi napokban volt először lehetősége tevőlegesen beavatkozni a hadműveletekbe, és a Ney-vel való kapcsolata is elmélyült.

A következőkben a VI. hadtest déli irányba indult, betört Tirolba, november 7-én elérte Innsbruckot, 17-én pedig Bozent. A Lienz–Villach–Klagenfurt vonalon haladva az itáliai francia hadsereg balszárnyával kellett felvennie a kapcsolatot. Így Jomini nem volt jelen a december 2-ai austerlitz-i csatában, a csata utáni estén ért Napóleon főhadiszállására a VI. hadtest írásbeli beszámolójával. Ekkor adta át a császárnak a *Traité de grande tactique* (1. tétel) első két kötetét is, benne egy levéllel, melyben felhívta figyelmét a XIV. fejezetre⁷⁵ – ebben az ő és Nagy Frigyes hadműveleti rendszerét hasonlítja össze. Mindhárom életrajzíró beszámol arról, hogy két héttel később Napóleon a schönbrunni főhadiszállásán magántitkárával⁷⁶ felolvastatott magának ezen XIV. fejezetből. A császár dühösen szakította félbe titkárát, hogy ezt a könyvet nem szabadott volna megjelentetni. Maret emlékeztette, hogy a tudományos műveknél nincsen cenzúra. A császár megenyhülve válaszolt: „Túl nagy jelentőséget tulajdonítok ennek. Az öreg tábornokok, akik ellenem parancsnokolnak, nem olvasnak már, a fiatal tisztek, akik olvasnak, még nem parancsolnak.”⁷⁷

1805. december 27-én Jominit a császár Ney ajánlásával előléptette segédtsztté (*adjudant-commandant*) a VI. hadtest vezérkaránál, ami ezredesi rendfokozatnak felelt meg.

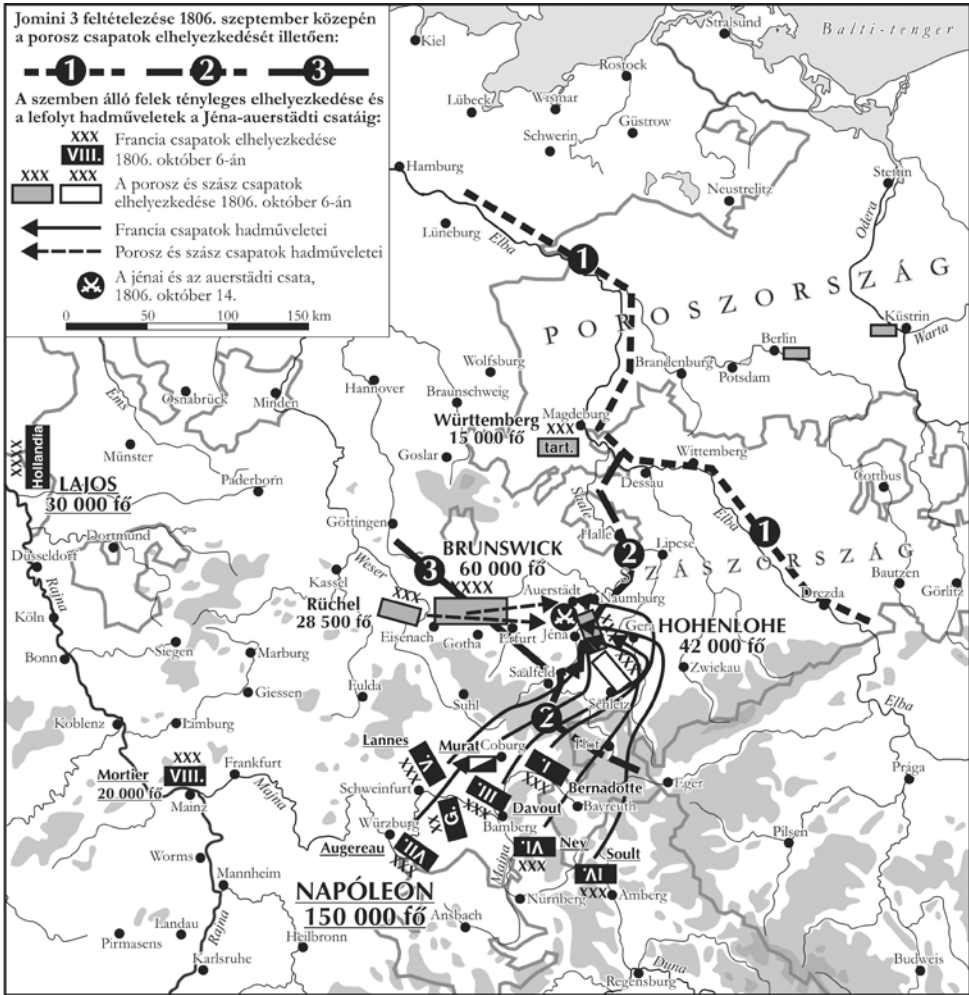
1806. február végén kivonták a VI. hadtestet Salzburgból, és márciustól Dél-Németországban állomásozott. Jomini ideje egy részét Párizsban töltötte, dolgozott a *Traité de grande tactique* következő kötetein. Augusztus 31-étől Ney első segédtszttjévé nevezte ki. Szeptember elején csatlakozott Ney-hez és a VI. hadtesthez, amely Dél-Württembergben állomásozott. A vezérkari tisztek élénken tárgyalták az egyre feszültebbé váló politikai helyzetet: támadni fog-e Poroszország? Ney-vel ellentétben Jomini biztos volt a háborúban, és készített egy írásbeli feljegyzést a küszöbön álló hadműveletek lehetséges lefolyásáról.⁷⁸ A maringói és az ulmi hadjárat megismétlését várta, azaz az ellenséges erők egyik szárnyának átkarolását és elvágását a hátországtól.

⁷⁵ A címe: Observations générales sur les lignes d'opérations („Általános észrevételek a hadműveleti vonalakról”).

⁷⁶ Hugues-Bertrand Maret, Bassano hercege (1763–1839), francia diplomata, államférfi. Állítólag ő számolt be erről az esetről.

⁷⁷ Courville 1938. 66–67. o.; Langendorf 2008. 18–19. o.; Lecomte 1860. 28–29. o.

⁷⁸ Observations sur la probabilité d'une guerre avec la Prusse, et sur les opérations militaires qui auront vraisemblablement lieu; rédigées pour le M. le Maréchal Ney, au chateau de Warthausen, pres Bibe-

3. térkép: Az 1806. évi németországi hadjárat (Nagy Béla)

1806. szeptember 19/20. éjszaka Napóleon elrendelte a Grande Armée csapatainak mozgósítását, Jominit pedig Párizsból Mainzba rendelte, ahol 28-án a mainzi érseki palotában sor került a harmadik személyes találkozásukra. Később maga Jomini mesélte el,⁷⁹ hogy hírneve mint „Napóleon jövőmondója” ezen a beszélgetésen alapult: Jomini utalt Bamberg városának addig titokban tartott kulcsszerepére, ahol

... Le 15 septembre 1806. par le colonel Jomini („Észrevételek egy a Poroszországgal vívandó háború valószínűségéről és katonai hadműveleteiről, annak valószínű lefolyásáról.”) Jomini a hadműveletek lefolyását három lehetséges forgatókönyv szerint vizsgálta: ha a porosz csapatok az Odera mentén, vagy a Saale mentén, vagy Erfurt térségében fognak összpontosulni.

⁷⁹ Courville 1938. 72–76. o.; Langendorf 2008. 20–22. o.; Lecomte 1860. 45–48. o.; Saint-Beuve 1869. 50–52. o.

Napóleon a csapatait összpontosítani szándékozott, hogy azután a porosz hadműveleti vonalat a Saale és az Elba között elvágja.

A poroszok elleni hadjárat idején Napóleon Jominit a császári vezérkarba osztotta be, mivel jól ismerte a porosz hadsereget és a szászországi hadszínteret. Október 14-én Ney hadtestének elővédjében részt vett a jénai csatában, melynek beszámolóját két évvel később közzétette.⁸⁰ Október 25-én jelen volt a potsdami Sanssouci kastélyban, ahol a császár megtekintette Nagy Frigyes sírját, a két nappal későbbi berlini bevonulás alkalmából pedig Napóleon kíséretéhez tartozott.

Ezután, 1806 novemberében megromlott a kapcsolata a császárral, mert – egy Napóleonhoz címzett feljegyzésben – ellenezte Lengyelország helyreállítását, inkább a megvert Poroszországgal való szövetséget javasolta.⁸¹

Az év végén két hetet töltött Posenben, ahol megírta az addigi hadtörténelmi munkái végkövetkeztetéseinek szánt rövid, de nagyon fontos első összefoglalását.⁸² Utána követte a császárt Varsóba, ahova 1807. január 2-án érkeztek. A hónap végén Jomini visszatért Ney VI. hadtestéhez, és jelen volt a rendkívül véres, február 8-ai Eylau csatában.⁸³ Márciusban egészségi okokból négyhavi szabadságot kapott, amit és 1807 nyarát Berlinben töltött, miközben a könyvén dolgozott. A friedlandi csatában és a tilsiti békekötésnél nem volt jelen. Október 18-ától hivatalosan is visszahelyezték Ney vezérkarába, amit a marsall kérelmezett a császárnál. November közepén a császár kinevezte a VI. hadtest vezérkari főnökévé, amit addig Dutailis⁸⁴ dandártábornok töltött be. Kinevezését Berthier marsall, Napóleon vezérkari főnöke megpróbálta megakadályozni, de a császár nyomására engedni kényszerült. A Jomini és Berthier közötti viszony ekkor romlott meg véglegesen.

1807 decemberében jelentette meg a „brossúrát” Glogauban 500 példányban, és a köteteket berlini és breslauer könyvkereskedéseknek adta át terjesztésre. 1808 elején Berlinben jegyezte el a 18 éves Dorothea von Zastrow kisasszonyt, egy franciabarátot porosz tábornok és diplomata lányát. Mint a Grande Armée minden tábornoka és ezredese, július végén megkapta a Császárság bárója címet.⁸⁵ Ezekben a berlini és glogauai hónapokban alapozta meg ismertségét német nyelvterületen.

1808. szeptember közepén a VI. hadtest megkapta a parancsot, hogy a Grande Armée más alakulataival együtt a spanyolországi hadszínterre siessen. Október 15-én

⁸⁰ Relation succinte de la bataille de Jéna („Rövid beszámoló a jénai csatáról”). Pallas, *Eine Zeitschrift für Staats- und Kriegskunst*, 2. (1808) 97–116. o. – Clausewitz kapitány porosz oldalon vett részt a jénai csatában: ekkor kerülnek – anélkül, hogy tudták volna – legközelebb egymáshoz a csatatéren.

⁸¹ „Á, Ön az, diplomata úr! Én Önt mint jó katonát ismertem meg, de azt nem tudtam, hogy rossz politikus” – mondta neki Napóleon, amikor megpillantotta Jominit Ney vezérkarában. *Lecomte* 1860. 54. o.

⁸² Az ún. glogauai broszúrát: *Résumé des principes généraux de l'art de la guerre* (12. tétel).

⁸³ Jomini jelen volt az Eylau-i temetődombon, ahol Napóleon parancsnoki állása közvetlen veszélybe került. *Lecomte* 1860. 56–63. o. és *Courville* 1938. 111–117. o.

⁸⁴ Adrien Jean Baptiste Amable Ramond du Bosc Dutailis (1760–1851), francia tábornok, 1803 és 1807 között Ney vezérkari főnöke.

⁸⁵ *Langendorf* 2008. 30. o.

kezdődött a spanyolországi hadjárat, melynek kezdetén Ney a csak két hadosztályból álló hadtestével Bayonne-ból kiindulva benyomult az országba, és Logroñónál átkelt az Ebrón. November 5-én Vitoriaiban találkozott a császár Ney-vel, megbeszélve a további hadműveleteket a spanyol és brit csapatok ellen. 16-án a VI. hadtest, mint balszárny, Arandát érte el, egy héttel később Soriát, december 1-jén pedig Guadalajaránál és Alacalánál egyesült Napóleon főerejével. Ney nem tudta a szemben álló, visszavonuló spanyol csapatokat bekeríteni, de kétnapos harc után, december 4-én Madrid kapitulált a Napóleon vezette csapatok előtt. A francia hadműveletek december 22-én folytatódtak a Toro térségében állomásozó John Moore⁸⁶ tábornok brit csapatai ellen, melyek Soult⁸⁷ marsall hadtestét fenyegették. Ney csapatai szörnyű téli időjárásban keltek át a Guadarramai-hegységen, és érték el Arévalót 25-én. A brit csapatok a bekerítéstől tartva megkezdték visszavonulásukat Benavento felé, onnan tovább La Coruña-ba, hogy behajózzák a csapatokat. Az üldöző sereggel Napóleon 1809. január 1-jén érte el Astorgát, de 7-én elhagyta katonáit, hogy Párizsba siessen, ugyanis elkerülhetetlennek tűnt az újabb háború Ausztriával. A brit csapatokat behajózták La Coruña-ban, amit Soult marsall nem tudott megakadályozni. A városi harcokban Moore elesett, Soult pedig 1809. január végén megszálta El Ferrolt és La Coruñát.⁸⁸

1809 elején Ney hadtestének feladata volt Galicia tartomány védelme, az asztúriai spanyol felkelők megsemmisítése, valamint saját összeköttetési vonalának biztosítása Astorgáig és Benaventéig. Az év első felében Jomini a tartományban La Romana⁸⁹ spanyol tábornok gerillái ellen harcolt. Ezekben a hónapokban szembesült a népi háború minden kegyetlenségével, miközben Soult marsall csapatai megszállták Észak-Portugáliát és Portót.

Áprilisban Sir Wellesley átvette a portugáliai brit csapatok parancsnokságát, és meglepte Soult csapatait, aki kénytelen volt visszavonulni Galiciába. Május 30-án Ney és Soult csapatai egyesültek Lugónál. A két marsall megegyezett a feladatokban, de együttműködésük nehézkes volt, Ney és Jomini viszonya is megromlott. Soult június elején elhagyta csapataival Galiciát, és Zamora felé elvonult. Ney úgy érezte, elárulták, és Jomini tanácsa ellenére kiűrtette egész Galiciát, majd június 10-én úgy döntött, Jominit a Bécsben tartózkodó Napóleonhoz küldi, hogy személyesen tájékoztassa a császárt a spanyolországi nehéz helyzetről: miért adta fel Galiciát, miért nem hajlandó többé Soult marsall parancsait teljesíteni.⁹⁰ Ekkor hagyta el Jomini végleg a spanyolországi hadszínteret és együttal hosszabb időre Ney marsallt is.

⁸⁶ Sir John Moore (1761–1809), brit tábornok, az 1808-ban Portugáliába küldött brit csapatok egyik parancsnoka.

⁸⁷ Nicolas Jean-Dieu Soult (1769–1851), francia marsall, Dalmácia hercege. 1808-ban a spanyolországi francia hadsereg főparancsnoka.

⁸⁸ Courville 1938. 129–137. o.; Langendorf 2008. 31–32. o.; Lecomte 1860. 70–83. o.

⁸⁹ Pedro Carlo y Sureda La Romana (1761–1811), spanyol tábornok, 1808-ban az asztúriai hadsereg főparancsnoka.

⁹⁰ Courville 1938. 137. o.; Langendorf 2008. 33. o.; Lecomte 1860. 81. o.

Utolsó szolgálati évek a francia hadseregben (1809–1813)

Jomini a wagrami csata után, 1809. július 7-én ért Bécsbe. Napóleon fogadta a schönbrunni főhadiszállásán, ahol tájékoztatta a császárt a spanyolországi helyzetről, Sir Wellesley Madridot fenyegető előrenyomulásáról és Ney Soult elleni panaszairól.⁹¹ Ekkori bécsi tartózkodása alatt felbontotta eljegyzését.

Október végén Jomini Napóleon kíséretével visszatért Párizsba. November elején Ney marsall is ideérkezett személyes helyzetjelentésre, de a császár visszaparancsolta Spanyolországba. Ekkor azonban Ney a megromlott viszonyuk miatt már nem vitte magával hadtestének vezérkari főnökét.

Jomini évekre rendelkezési állományba került, a császár vezérkari főnöke, Berthier befolyása nem engedte, hogy megfelelő beosztást kapjon. A sértődött Jomini 1810 elejétől gondolt arra, hogy orosz szolgálatba áll. Már 1807-ben felvette a kapcsolatot orosz diplomatákkal, de 1810 májusában jelezte Csernyisevnek,⁹² a párizsi orosz ügyvivőnek, hogy a mellőzése miatt elhatározta, elhagyja a francia hadsereget. Azt a feltételt szabta, hogy I. Sándor cár vezérkaránál alkalmazza, olyan helyen, ahol tényleg hasznossá teheti magát. Az év nyarán 6 hónapos szabadságát arra használta fel, hogy szülőhazájába, Svájcba látogasson, és titokban, a titkárán keresztül megszervezze orosz szolgálatba lépését és elutazását.⁹³ Az útlevele félreértések miatt nem jutott a kezébe, viszont november 15-én levelet kapott a francia hadügyminisztertől, hogy azonnal menjen Párizsba és jelentkezzen nála.⁹⁴ December 7-én a császár dandártábornokká nevezte ki, de egyúttal Berthier vezérkari főnök alá rendelte.⁹⁵ Ezekben a hónapokban befejezte a *Traité des grandes opérations militaires* hétéves háborút taglaló részét. 1811 elején, mielőtt elkezdhetett volna foglalkozni az 1792 és 1795 közötti eseményekkel, Napóleon megbízta azzal, hogy először az ő 1796–1797. évi itáliai hadjáratának történetét dolgozza fel.⁹⁶ Azonban Berthier is épp ugyanezzel foglalkozott akkoriban, és a katonai levéltárban megnehezítette Jomini hozzáférését a vonatkozó iratokhoz, amin még Napóleon közbeavatkozása sem tudott érdemben változtatni.

Ez év október 4-én Párizsban megszületett első fia, Napoléon Charles Henri (1811–1860), édesanyja az 1786-ban született Adélaïde Charlotte Rose, eredeti nevén Roselle.⁹⁷ Valószínű, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1811 végén a kitartó orosz megke-

⁹¹ Courville 1938. 137–143. o. és Lecomte 1888. 82–83. o.

⁹² Alekszandr Ivanovics Csernyisev (1785–1857), orosz diplomata, később tábornok.

⁹³ Courville 1938. 154–160. o. és Lecomte 1888. 84–102. o. Utóbbi közli Jomini Svájcban keltezett 6 korabeli levelét egy barátjához, amelyek hüen tükrözik akkori lelkiállapotát.

⁹⁴ Valószínű, hogy a francia titkosrendőrség tudomást szerzett szándékáról.

⁹⁵ Langendorf 2008. 39. o.

⁹⁶ Courville 1938. o. és Lecomte 1888. 98. o.

⁹⁷ Jomini házasságának pontos időpontja nem ismeretes, de ezen év elején lehetett. Később két lánya, Adélaïde Louise Julie (1814–1912) és Alexandrine (1815–?), valamint második fia, Alexandre (1817–1888) már Szentpéterváron született.

resésekre véglegesen nemet mondott. Ebben az évben jelentek meg a *l'Histoire critique et militaire des campagnes de la Révolution* első kötetei.

1812. január 29-én a császár kinevezte a vezérkar hadtörténeti részlegének igazgatójává, továbbra is Berthier vezérkari főnök alárendeltségében. Amikor az orosz hadjáratra készülő Napóleon május 9-én elhagyta Párizst, Jomini vele ment mint a vezérkarához tartozó dandártábornok, tehát tisztán adminisztratív beosztásban. Június 24-én jelen volt a nyemeni átkelésnél, június 28-án a Wilnába bevonuló császár a város kormányzójává nevezte ki.⁹⁸ Ebben az adminisztratív beosztásban maradt augusztus 29-éig, amikor Szmolenszk katonai városparancsoka lett.⁹⁹ Ebben a beosztásában személyesen derítette fel a környék topográfiáját, úthálózatát, a Dnyeper és a Berezina folyók hídjait, gázlóit. Amikor november 9-én a Moszkvából visszavonuló hadsereg élén Napóleon és vezérkara a városba érkezett, jelentkezett Berthier-nél, és elvállalta az élzászlóalj irányítását, illetve átadott neki egy feljegyzést a Dnyeper átkelőhelyeiről.

November 19. és 29. között lázas betegsége ellenére aktív szerepet vállalt a hadsereg sikeres berezinai átkelésénél.¹⁰⁰ Rábeszélte Napóleont, hogy ne a Boriszov–Minszk országotat válassza, hanem a Boriszovról Mologyecsnóra vezető közvetlen útvonalat. Amikor a boriszovi hidat az oroszok lerombolták, Jomini javaslatára építették meg Eblé¹⁰¹ tábornok hidászai az átkelőket Sztugyiankánál, amelyek lehetővé tették a francia hadsereg maradékának megmenekülését. November 29-én reggel Jomini az utolsó között kelt át a már felgyújtott hídon, de beleesett a jeges vízbe, és csak egy ismerős bádeni őrmesternek köszönhette az életét, aki kihúzta.¹⁰² Súlyos betegen ért Párizsba, ahol három hónapos betegszabadságát töltötte meglehetősen rossz állapotban.

Csak a következő év áprilisának közepén tudott csatlakozni a Grande Armée nagy vezérkarához Mainzban. Az 1813. évi hadjárat előtt a császár személyesen bízta meg a Ney marsall által vezetett, május 4-én létrehozott hadsereg vezérkari főnökségével.¹⁰³ Négy év után újra együtt! Ez volt Jomini legmagasabb beosztása a francia hadseregben, és kinevezése után teljes odaadásáról biztosította Ney-t.

⁹⁸ Jomini nem akart fegyveresen az oroszok ellen harcolni, ezért ekkor ismét rossz egészségi állapotára is hivatkozott a császárnál. *Courville* 1938. 172. o. és *Lecomte* 1860. 104. o.

⁹⁹ *Courville* 1938. 181. o.

¹⁰⁰ *Courville* 1938. 186–190. o. és *Lecomte* 1860. 108–112. o.

¹⁰¹ Jean Baptiste Eblé (1758–1812), francia tábornok és mérnök.

¹⁰² *Courville* 1938. 194. o. és *Lecomte* 1860. 113. o.

¹⁰³ Ney korábbi vezérkari főnöke elesett a lützeni csatában (május 2.), ahol Napóleon csapatai visszszorították az orosz–porosz hadsereget, de a francia lovasság gyengesége miatt nem tudta hatékony üldözéssel kihasználni a győzelmet. A szövetséges csapatok üldözése közben a császár kettéosztotta hadseregét, és a Ney marsall parancsnoksága alatt kikülönített csapatok (II., III., V., VII. hadtest, II. lovas hadtest, helyőrségi csapatok: kb. 84 000 fő és 129 löveg) feladata északi irányban Berlin fenyegetése, és ezáltal a szövetséges csapatok megosztása volt. Úgy számoltak, hogy a poroszok valószínűleg a fővárosuk védelmére sietnek, miközben az orosz csapatokat saját Varsó felé vezető összeköttetési vonalaik fedezése foglalja le, így a francia csapatok ketté tudnák választani a szövetséges haderőt. *Courville* 1938. 202. o.

Ney csapatai május 11-én keltek át az Elbán Torgaunál, és északkeleti irányban bontakoztak szét Luckau felé. Onnan aztán vagy Berlin felé fordulhatott, vagy – szükség esetén – délkeleti irányban a császárt támogathatta. Napóleon a főerőkkel üldözte a Drezdán és Meissenen át visszavonuló orosz és porosz csapatokat, amelyek Bautzennél keletre, gyorsan kiépített állásokban gondolták újra felvenni a harcot. A császár május 15-én döntött: csapatai szemből megtámadják a szövetségeseket Bautzennél, Ney hadteste pedig délkeletre fordulva átkarolja a szövetséges csapatok jobbszárnyát. Napóleon két gyalog- és egy lovashadtesttel Berlint szándékozott továbbra is fenyegetni, míg Ney-nek a szélső balszárnyon kellett a saját III. és Lauriston V. hadtestével, összesen 46 000 fővel beavatkoznia a küszöbön álló küzdelemben. Jomini már Napóleon parancsa előtt unszolta Ney-t egy délkeleti irányú fordulásra Hoyerswerda felé, de csak abban tudta megakadályozni a marsallt, hogy teljes hadseregével Berlint fenyegeesse. Május 20-án dél körül Napóleon megindította a támadását a jobbszárnyon a Spree folyón keresztül és a centrumban Bautzennél, hogy az ellenség tartalékait odacsalja, míg a döntő csapást Ney hadtestcsoportjának kellett végrehajtania másnap, 21-én. A csata első napja végére Napóleon visszaszorította a szövetségeseket, Ney pedig harc nélkül megszállta a Spree partján fekvő Klix. A szövetségesek nem ismerték Ney erejét, így remek alkalom nyílt másnap a döntő francia győzelem kivívására és a hadjárat befejezésére.

21-én Napóleon reggel 8-kor küldte el parancsát Ney-nek, hogy el kell foglalnia Preititz falut és megtámadni az ellenség jobbszárnyát. 10 órára Ney már bevette a települést, de ezután óráig várakozott, mert nem merte korábban megindítani a támadását. Jomini hiába sürgette, nem teljes erejével, csak egy hadosztállyal támadott, amelyet a poroszok visszavertek. Délután már késő volt: mire újra bevette a falut, a porosz–orosz csapatok a veszélyt felismerve, rendezetten vissza tudtak vonulni kelet felé. Így Ney hibájának köszönhetően a bautzeni, kétnapos csata francia győzelemmel, de nem megsemmisítő sikerrel ért véget. Ney még a csata estéjén a Napóleonnak írt jelentésében dicsérte Jomini teljesítményét, és kezdeményezte hadosztálytábornoki előléptetését.¹⁰⁴

A szemben álló felek osztrák közvetítéssel június 4-én két hónapos fegyverszünetet kötöttek, ezt az időszakot pedig kihasználták csapataik kiegészítésére, kiképzésére, valamint a szövetségesek mindent megtettek Ausztria bevonására a saját oldalukon a majdani hadjáratba.

Június közepén Jomini elmulasztott egy kéthetes jelentést a III. hadtest állományki-mutatásáról, amit Berthier a június 24-ei hadseregparancsban nyilvánosan megemlíttet. Augusztus 10-én megjelent egy hosszú lista az előléptetett tisztek névsoráról, amiről azonban Jomini és segédtisztjének neve hiányzott. Jomini mélyen megsértve és meg-

¹⁰⁴ Courville 1938. 209. o.; Langendorf 2008. 53. o.; Lecomte 1860. 137–138. o.

alázva érezte magát. 13-án több levelet írt, köztük Ney-nek, sőt Napóleonnak is, amelyekben kifejtette, hogy miért hagyja el a francia hadsereget.¹⁰⁵

1813. augusztus 14-én kora reggel Jomini szakadó esőben átlépte Sziléziában a feleket elválasztó vonalat, és jelentkezett Jauerben a porosz előőrsöknél.¹⁰⁶ Augusztus 16-án érkezett meg Prágába, I. Sándor cár főhadiszállására – azon a napon, amelyen Ausztria hadat üzent Napóleonnak.¹⁰⁷ A szövetségesek javaslatára augusztus 17-éig meghosszabbították a fegyverszünet, de még 14-én Blücher csapataival nyugatra előre-nyomulva szándékosan megsértette azt, így újrakezdődtek a hadműveletek.

Orosz szolgálatban (1813–1869)

A cár azonnal fogadta Jominit, és ahogy 1810-ben titokban megállapodtak, hadosztálytábornoki kinevezést kapott a vezérkarhoz évi 20 000 rubel fizetéssel. A hadjárat idejére a cár egyik katonai tanácsadójaként működött. A teljes bizalom jele volt, hogy a cár azonnal beavatta a szövetségesek haditervébe, amelyet 1813. július 12-én a sziléziai Trachenberg-kastélyban fogadtak el.¹⁰⁸ A magabiztos Jomini Moreau-val együtt azonnal véleményezte a tervet, amelyet ennek alapján a cár, valamint annak vezérkari főnöke (Freidrich von Toll) támogatásával módosítottak, miszerint a legnagyobb, csehországi hadsereg Lipcse helyett Drezdára méri az első csapást.

Napóleon először a Sziléziában megtámadott Ney segítségére indult, de időben érzékelt a veszélyt, Drezdához sietett, és a bizonytalankodó szövetséges erőket az augusztus 26–27-ei csatában legyőzte.¹⁰⁹ A visszavonuló osztrák–orosz–porosz csapatokat üldöző francia I. hadtestet azonban Kulm térségében augusztus 30-án sikerült a szövetségeseknek bekeríteni, és egy részét megadásra kényszeríteni.¹¹⁰ Ezen sikerhez Jomini is jelentősen hozzájárult tanácsaival.

¹⁰⁵ *Courville* 1938. 219. o.

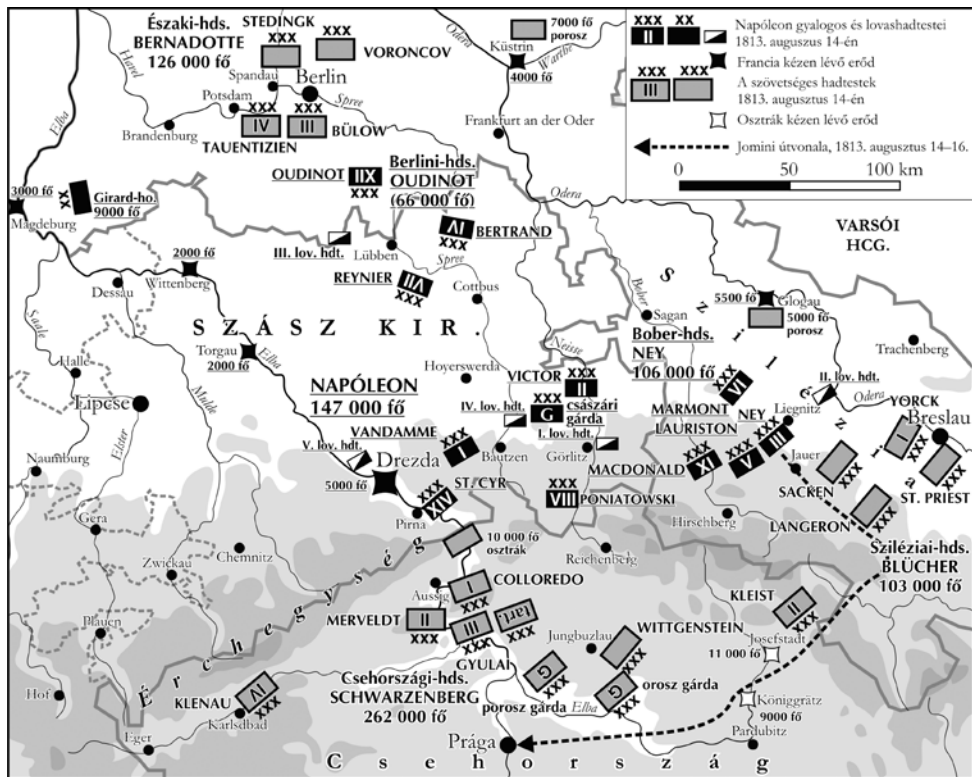
¹⁰⁶ Ezek után Jominit a francia katonai bíróság szeptember 7-én árulásért és dezertálásért távollétében halálra ítélte.

¹⁰⁷ Ugyanezen a napon ért Prágába, a szövetségesek főhadiszállására Jean Victor Moreau francia tábornok, Napóleon politikai ellenfele, aki 1804 óta az Egyesült Államokban élt száműzetésben, és a cár meghívására tért vissza Európába, hogy Napóleon ellen harcoljon.

¹⁰⁸ A haditerv alapjait Radetzky altábornagy, az osztrák hadsereg vezérkari főnöke dolgozta ki. Az elképzelés az volt, hogy a három szövetséges hadsereg az orosz tartalékok beérkezéséig alapvetően defenzívában marad. A Napóleon által személyesen vezetett csapatok elől a megtámadott szövetséges hadsereg hátrálni kezd, míg a másik kettő azonnal előrenyomul és megtámadja a nem a császár vezette francia erőket. Az egyre kisebb területre szoruló francia csapatokra aztán a tartalékkal felduzzasztott túlerő méri a döntő csapást. A szászországi hadszíntéren kb. 500 000 osztrák, orosz, porosz és svéd állt szemben kb. 300 000 francia, szász, lengyel, német és itáliai katonával.

¹⁰⁹ Jomini személyesen tanúja volt annak, amikor a csata második napján a szövetséges uralkodók és parancsnokok csoportját francia tüzérségi tűz érte. Ekkor egy ágyúgolyó letépte Moreau tábornok mindkét lábát, aki ebbe a sebesülésbe pár nap múlva Prágában belehalt. *Courville* 240. o.

¹¹⁰ Ekkor hadifogságba került 12 000 francia katona, 80 löveg és maga Dominique-Joseph René Vandamme tábornok, a hadtest parancsnoka is. *Courville* 1938. 243–247. o. és *Lecomte* 1860. 186–195. o.

4. térkép: A hadi helyzet Jomini átállásakor, 1813 augusztusában (Nagy Béla)

A nehéz természetű Jomininek ezekben a mozgalmas hetekben gyorsan sikerült összekülönböznie az osztrák vezérkarral, és a párbajt Toll¹¹¹ tábornokkal csak a cári közbelépése akadályozta meg. Szeptember elején Jomini Bécsbe utazott, hogy a Svájcból odaérkező feleségével és fiával találkozhasson.

Augusztus végén és szeptember elején a szövetséges csapatok győzelmeket arattak a nem Napóleon által vezetett francia csapatok ellen (Grossbeeren, Katzbach, Dennewitz), és a francia hadsereget egyre kisebb területre szorították. A Schwarzenberg herceg által vezetett csehországi hadsereg Lipcse felé nyomult, ahol Napóleon főerejét összpontosította. Az osztrák vezérkar ezen jelentős erőket a Lipcset délről megközelítő Elster és Pleisse folyók között akarta bevetni, amiknek aztán Connewitznél kellett volna az átkelést a Pleisse folyón kierőszakolnia.

Jomini október 13-án érkezett a szövetséges főhadiszállásra, és hamar felismerte, hogy ez egy mocsarakkal és erdőkkel borított terep, tulajdonképpen egy zsákutca: az itteni csapatok képtelenek lennének a csehországi hadsereg másik, a Pleissétől keletre felálló részének támogatására. A jelen lévő cárt gyorsan sikerült meggyőznie erről,

¹¹¹ Karl Wilhelm von Toll (1777–1842), balti német származású orosz tábornok.

de Schwarzenberg herceget nem. Másnap csak úgy tudta a herceget haditerve megváltoztatására készíteni, hogy reggel 9 órakor két osztrák vezérkari tiszttel felmászott a gautschi templom tornyába, ahonnan mindannyian jól látták, hogy jelentős francia erők hagyják el Lipcsét és készülnek megtámadni a Pleissétől keletre álló oroszokat és poroszokat, akiknek csak úgy siethetnek a segítségére, ha gyorsan elhagyják ezt a veszélyes területet.¹¹² Az osztrák csapatokat így még időben sikerült átcsoportosítani. A lipcei csata első napjának végén így tudták megakadályozni Napóleon áttörését, majd a sziléziai és az északi hadseregek beérkezése eredményeképpen rendelkezésre álló jelentős túlerő október 19-ére eldöntötte a „népek csatáját” a szövetségesek javára. Jomini megkapta a Szent Anna Rend kitüntetését, amit október 21-én Lipcsében köszönt meg a cárnak.¹¹³

Október 24-étől Jomini befejezettnek tekintette tevékenységét, nem akart Franciaország további megalázásához hozzájárulni, és kérésére a cár elbocsátotta. Ekkor a türingiai Gothában telepedett le családjával. Egy hónap múlva azonban már újra a cár főhadiszállásán volt, Karlsruheban. Jomini ekkor hazája, Svájc megszállása ellen és semleges státusza érdekében próbált meg lépéseket tenni.

Az 1814. évi franciaországi hadjárat alatt a cár környezetében volt, de alapvetően tartózkodott az aktív részvételtől. Február végén, amikor már biztosnak látta a szövetségesek bevonulását Párizsba, ismét elköszönt I. Sándortól, és visszatért Svájcba a családjával. Szeptember végén elutazott a bécsi konferenciára mint Svájc egyik megbízott képviselője. A bécsi hónapok alatt szoros kapcsolatba került az akkor már kegyvesztett Károly főherceggel, akinek a segítségével tanulmányozhatta az osztrák katonai iratokat.¹¹⁴

1815. május végén hagyta el Bécset, amikor a cár a hatalomba visszatért Napóleon elleni hadjárat miatt Heidelbergbe utazott. Jomininek a waterlooi hadjáratban nem volt szerepe, július 10-én a szövetséges uralkodók Párizsba érkezésekor látta viszont a francia fővárost, ahol 1813 tavasza óta nem járt. Régi pártfogója, Ney marsall Napóleon száznapos uralma idején újra csatlakozott a császárhoz, és ezért egy katonai bíróság halálra ítélte. Jomini minden befolyását latba vetette Ney érdekében I. Sándornál,¹¹⁵ de a cár jelezte neki, hogy a francia uralkodó, XVIII. Lajos hajthatatlan.¹¹⁶ Jomini a cár környezetével együtt szeptember végén hagyta el Párizst, és Szentpétervárra utazott, ahová a családja is követte.

A francia tisztikarban és kiadványokban már ekkor megkezdődtek a Jomini elleni támadások, árulónak tartották, és azzal is vádolták, hogy információkat osztott meg

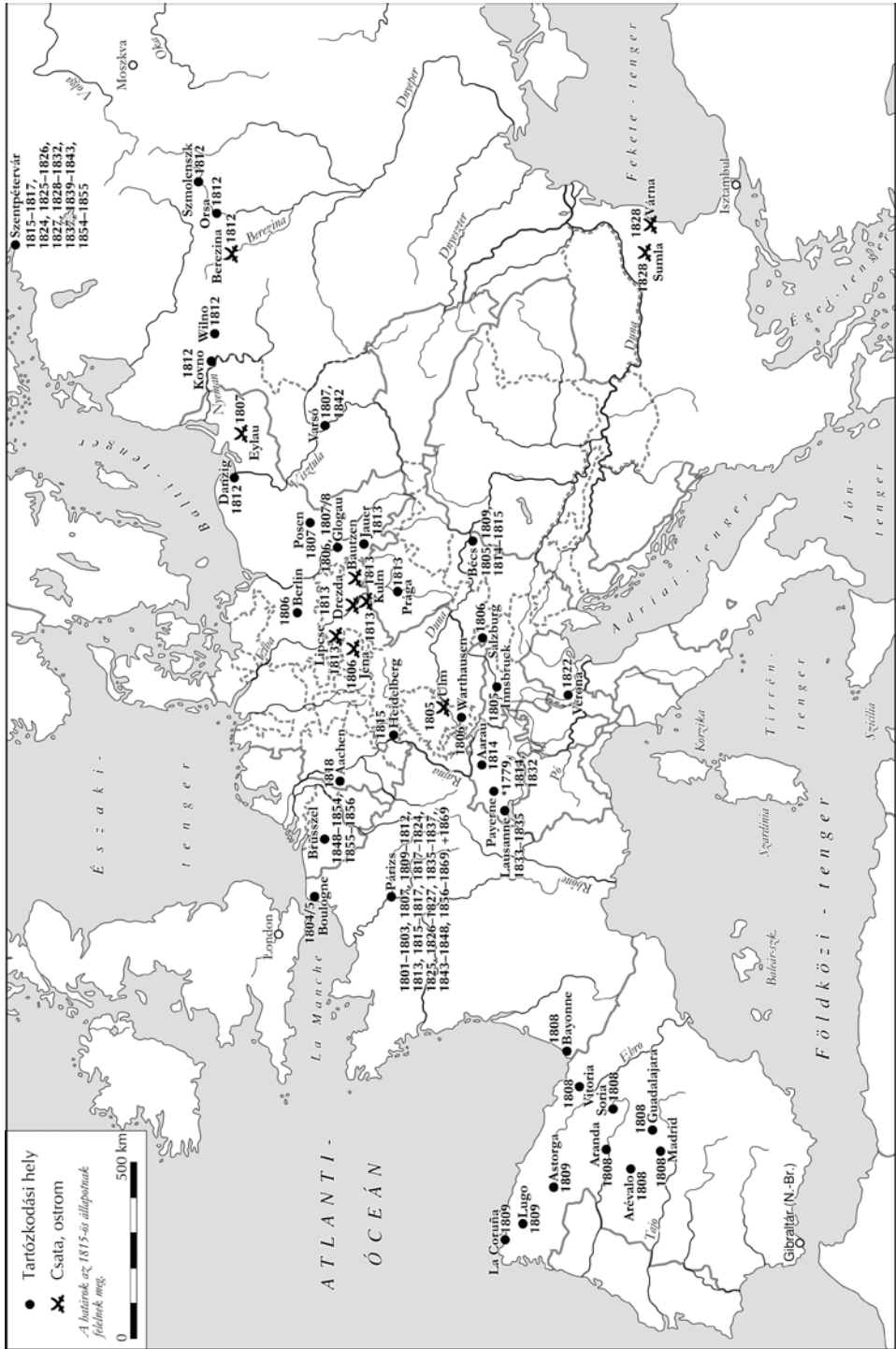
¹¹² Courville 1938. 250–253. o. és Lecomte 1860. 206–210. o.

¹¹³ Langendorf 2008. 69. o.

¹¹⁴ Courville 1938. 271. o. és Lecomte 1860. 236. o.

¹¹⁵ Courville 1938. 274–276. o.

¹¹⁶ Ney marsallt 1815. december 7-én kivégezték.

5. térkép: Jomini életének főbb helyszínei, 1779–1869 (Nagy Béla)

az 1813. évi őszi hadjárat előtt Ney csapatairól a szövetségesekkel. Ez az alaptalan vád élete végéig elkísérte.

Jomini egészségügyi okokból nem nagyon bírta a szentpétervári időjárását, 1817 és 1824 között Párizsban tartózkodott, hadtörténelmi munkáin dolgozott. Járandóságát a párizsi orosz nagykövetségen vette fel. 1818 őszén mint a cár tanácsadója utazott az aacheni konferenciára, ahol a győztes hatalmak Franciaország megszállásának befejezéséről döntöttek. 1822 végén a veronai kongresszuson vett részt, ahol Wellington herceggel, Nagy-Britannia képviselőjével katonai kérdésekről társalgott.¹¹⁷ 1824 nyarán visszatért Szentpétervárra, ahol a 13 éves fia hadapród lett. 1825 elején Franciaországba ment, de amikor pártfogója, I. Sándor cár 1825 végén meghalt, gyorsan visszatutazott Szentpétervárra, hogy jelen legyen az új uralkodó, I. Miklós megkoronázásán. 1826 során kapcsolatba került Marmont¹¹⁸ marsallal, aki Franciaországot képviselte a koronázáson, és átbeszéltek katonai tapasztalatikat. 1826 végén ismét Párizsba ment, hogy munkái kiadását felügyelje.

1827 nyarán újra Szentpéterváron volt, hogy a cár segítségére legyen tanácsaival a küszöbön álló Törökország elleni háború folyamán. 1828 tavaszán ki is tört a háború, és Jomini csatlakozott a hadszíntérre siető I. Miklós kíséretéhez. Jelen volt Sumla, majd Várna ostrománál, ahol Dibics¹¹⁹ tábornok kérésére saját kezűleg írta meg a török helyőrséget megadásra felszólító ultimátumot, aminek mintájául a 23 évvel korábban Macknak Ulmnál átadott felszólítást vette alapul.¹²⁰

Az 1829. évi hadjáratban már nem vett részt, Várna ostroma volt utolsó harctéri alkalmazása, életét a továbbiakban az irodalmi tevékenységnek szentelte. Ezekben az években több tervezetet készített egy felállítandó orosz Katonai Akadémia számára, de nem az ő tervezete valósult meg. Sőt az Akadémiának sem lett igazgatója, ahogy számított rá, hanem csak tiszteletbeli tagja 1832 januárjától. A sértett Jomini pénzügyi nehézségeire hivatkozva ezen év nyarán Franciaországba, majd Svájcba utazott, így nem volt jelen az új Akadémia megnyitásán. 1833-ban Lausanne-ban telepedett le, de 1835-ben már újra Párizsban volt.

1837-ben rövid időre visszatért Szentpétervárra, amikor a cár kérésére átvette Sándor herceg trónörökös katonai nevelését. Ekkor fejezte be teoretikus főművét, a *Précis de l'art de la guerre*-t (9. tétel), amit Párizsban jelenttet meg 1838-ban. 1839 és 1841 között újra Szentpéterváron volt, majd 1842-ben a cár megbízásából Varsovában dolgozott az orosz erődítésekről szóló tanulmányán. Itt közeli barátságba került Paszkevics herceggel, akinek kérésére a cári udvar továbbra is állta fizetését. 1843-ban már újra Párizsban volt, ahonnan a forradalmi események miatt 1848 februárjában Brüsszelbe menekült, és ott 1854-ig tartózkodott.

¹¹⁷ Langendorf 2008. 98–99. o.

¹¹⁸ Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont (1774–1852), francia marsall.

¹¹⁹ Hans Karl Friedrich Anton von Diebitsch (1785–1831), német származású orosz tábornagy.

¹²⁰ Langendorf 2008. 111–112. o.

A közelgő krími háború hírére 1854 májusában Szentpétervárra utazott, hogy a cárnak stratégiai kérdésekben rendelkezésére álljon, és az orosz–francia háború kitörését személyes katasztrófaként élte meg. 1855 elején meghalt I. Miklós, akit legidősebb fia II. Sándor néven követett a trónon. Ekkor Jomini visszatért Brüsszelbe, ahonnan 1856 tavaszán, a krími háborút lezáró párizsi béke után a francia fővárosba ment. 1858-ban ismerkedett meg Ferdinand Lecomte-tal, a svájci hadsereg századosával, aki Jomini nagy tisztelője volt, és az első, részletes életrajzot írta róla.¹²¹

1859 áprilisában kitört a piemonti–francia–osztrák háború Észak-Itáliában. III. Napóleon francia császár, mikor április 24-én a húsvét vasárnapi mise után elhagyta a Tuileirák kápolnáját, észrevette Jominit, és megkérte, fejtse ki neki írásban elképzelését a lombardiai francia csapatok követendő hadműveleteiről, amit ő meg is tett.¹²² Ebben az évben költözött utolsó lakhelyére, a Párizs melletti Passyba.

Noha már elmúlt 80 éves, Jomini teljes szellemi frissességgel, élénken követte kora katonai eseményeit, így az 1861-ben kitörő amerikai polgárháborút is. Tisztelője, Ferdinand Lecomte 1862-ben George McClellan¹²³ uniós tábornok segédtszjtje lett, így első kézből értesült a polgárháború fejleményeiről. Az 1864-es dán–porosz–osztrák háború, majd az 1866-os porosz–olasz–osztrák háború volt a két utolsó katonai esemény, amelyet élénken követett.

Főművének 1866. évi kiadásához (17. tétel) még írt egy harmadik kiegészítést. Ebben az utolsó publikációjában reagált a háború újdonságaira (a vasút tömeges használata csapatszállításra, a távíró, a hátultöltős gyorstüzelésű lőfegyverek), de alapvetően ezek sem változtatták meg a stratégiáról kifejtett nézeteit.

Az 1867-es párizsi világkiállításon megjelenő II. Sándor cártól megkapta még a Szent András Rend nagykeresztjét. Ekkor volt egy nevezetes látogatója: otthonában felkereste McClellan tábornok, aki európai körútján az idősebb Moltke¹²⁴ porosz vezérkari főnök mellett Jominit látogatta meg, és katonai kérdésekről beszélgettek.¹²⁵

Antoine-Henri Jomini 1869. március 22-én reggel 10 óra körül halt meg otthonában, 90 éves korában.

¹²¹ Langendorf 2008. 145. o.

¹²² Uo. 152–153. o.

¹²³ George Brinton McClellan (1826–1885), amerikai katona, az Egyesült Államok hadseregének tábornoka.

¹²⁴ Helmuth Karl Bernhard von Moltke gróf (1800–1891), porosz tábornagy, 1858 és 1871 között a porosz haderő vezérkari főnöke, majd 1888-ig a német császári nagyvezérkar főnöke.

¹²⁵ Langendorf 2008. 178. o.

A hadművészet kézikönyve

Jomini *Kézikönyve*¹²⁶ Carl von Clausewitznek *A háborúról* című munkája¹²⁷ mellett a hadtudomány legjelentősebb szintézise. Míg Clausewitz inkább a háború lényegének és filozófiájának megértésére törekedett, addig Jomini azzal foglalkozott, hogyan kell egy háborút a gyakorlatban vezetni. Jominit ma leginkább e műve miatt ismerik, amit élete során minden jelentősebb nyelvre lefordítottak, 1881-ig német, angol és spanyol nyelven már két kiadása is megjelent. Szívesen hangoztatta, hogy vagy harminc kötetre rúgó hadtörténete¹²⁸ kisebb értékű, mint az 1807-ben kiadott rövid esszéje¹²⁹ a háború alapelveiről. Ez a rövid tanulmány lett a magja a *Kézikönyv*nek. Érvelésének közép-pontjában, amely szerint a háborúnak változatlan „elvei vannak”, melyek egyaránt érvényesek Nagy Sándor, Caesar, Nagy Frigyes vagy Napóleon esetében, az úgynevezett „hadműveleti vonalak” kérdése áll.

A *Kézikönyv* elején alapos összefoglalót olvashatunk a kb. 1700 és 1838 között működött, a hadviselés elméletével foglalkozó katonai szakírókról, valamint a francia és német nyelvű szakirodalomról. Megismerhetjük Jomini belső szellemi fejlődését, kik hatottak rá mélyebben, és mi volt a háborúk elméletének akkori (1838) állása.

A mű 7 fejezetre, azokon belül összesen 47 cikkelyre oszlik.

Jomini a hadművészetet hat tisztán megkülönböztethető ágra osztotta fel, és ebben a sorrendben tárgyalta:

1. Katonapolitikáról (1–10. cikkely)
2. A háború filozófiájáról (11–15. cikkely)
3. Stratégiáról, vagy a tömegek mozgatásának művészete a hadszíntéren, akár az ellenség országának előznlése, akár a sajátunk megvédése céljából (16–29. cikkely);
4. A magasabb (avagy kombinált) taktikáról és a csatákról (30–35. cikkely);
5. A különféle vegyes hadműveletekről, amelyek a stratégiának és a taktikának egyaránt részét képezik (36–40. cikkely);
6. A logisztikáról, avagy a hadseregek mozgatásának gyakorlati tudományáról (41–42. cikkely);
7. A csapatok harci alakzatba állításáról és a három fegyvernem egyenkénti vagy kombinált alkalmazásáról (43–47. cikkely).

Az első fejezetben a különböző célú háborúk jellegzetességeivel foglalkozik, rengeteg, a hadtörténelemből és a saját életéből vett példával. A népi háborúkat is tárgyalja,

¹²⁶ *Antoine Henri Jomini: Précis de l'art de la guerre, Bruxelles, 1838. (9. tétel.) Magyarul lásd Jomini 2024.*

¹²⁷ *Carl von Clausewitz: Vom Kriege. Berlin, 1832–1834.*

¹²⁸ Hadtörténeti munkássága azonban ennél sokkal értékesebb. A hétéves, a francia forradalmi és a napóleoni háborúkról írt munkái a hadviselés szinte páratlan, kritikai jellegű elemzései.

¹²⁹ *Résumé des principes généraux de l'art de la guerre (12. tétel.)*

és határozottan ellenük foglal állást: „nagyon is kívánatosnak találnám, ha az irtóháborúk kitörletnének a nemzetek törvénykönyvéből, és hogy a nemzeti véderők, a reguláris milíciákkal megerősítve, ezentúl elegendőek legyenek ahhoz, hogy a jól megválasztott politikai szövetségekkel biztosítsák az államok függetlenségét”.¹³⁰

A második fejezetben tárgyalja a katonai statisztika, katonaföldrajz, katonai intézmények témakörét, a katonapolitika alapjait, a hadseregek vezetését, a hadműveletek felsőbb irányítását. Az utolsó cikkely a nemzetek hadiszellemével és a hadseregek moráljával foglalkozik.

A legfontosabb és a legbővebb harmadik fejezet foglalkozik a stratégiával.¹³¹ A háború alapelvét így foglalta össze:

„E mű legfontosabb célja annak bemutatása, hogy a háború összes hadműveleteinek létezik egy alelve, amelyet minden hadi kombinációnál figyelembe kell vennünk, ha azt akarjuk, hogy jók legyenek. Az alapelv a következőkben áll:

1. A hadászati kombinációk révén egy hadsereg nagyobb részét fokozatosan el kell vezetni a hadszíntér döntően fontos pontjaira és – amennyire lehet – az ellenség összeköttetési vonalaira anélkül, hogy a saját összeköttetési vonalainkat veszélyeztetnénk;
2. Úgy kell manőverezni, hogy a hadseregünk zömével szemben az ellenséges hadsereg csupán egyes részeit tudja szembeállítani;
3. A csata napján taktikai manőverekkel ezt a nagyobb részt el kell vezetni a csatater döntő pontjára, vagy az ellenség vonalának annak a részére, amelynek az összezúzása fontos;
4. Mindezt úgy végrehajtani, hogy ezek a főerők ne csak jelen legyenek ezeken a döntő ponton, hanem energikusan és összefogottan vessük be őket, hogy hatásukat együttesen érvényesítsék.”¹³²

A hadviselés „tudománnyá” tétele nevében elemzését leszűkítette a „stratégia” fogalomkörére – a katonai elemzés és tervezés technikáinak összességére. Már 1803-ban leírta: ha a stratégia győzelemre akar vezetni, akkor a főerőknek a gyengébb ellenséges erők elleni, a döntő pontban végrehajtott támadó cselekvéseire kell alkalmazni.

A hadműveletek rendszerének tárgyalásakor sok fogalom tisztázását kísérli meg: hadműveletek hadszíntere, hadműveleti bázis, hadműveleti vonalak rendszere, stratégiai pontok, vonalak, hadműveleti célok, stratégiai célok, arcvonalak, állások, védelmi vonalak. A stratégiai koncepció, amelyre elemzésében a legnagyobb hangsúlyt helyezte, a „belső” hadműveleti vonalakkal kapcsolatos elgondolása volt. A külső és belső hadműveleti vonal fogalmát Jomini vezette be a hadtudományba. Ezt arra az észrevételre alapozta, hogy az egyik fél rendelkezhet állásokkal a széttagolt ellenséges erők

---

¹³⁰ Jomini 2024. 79. o.

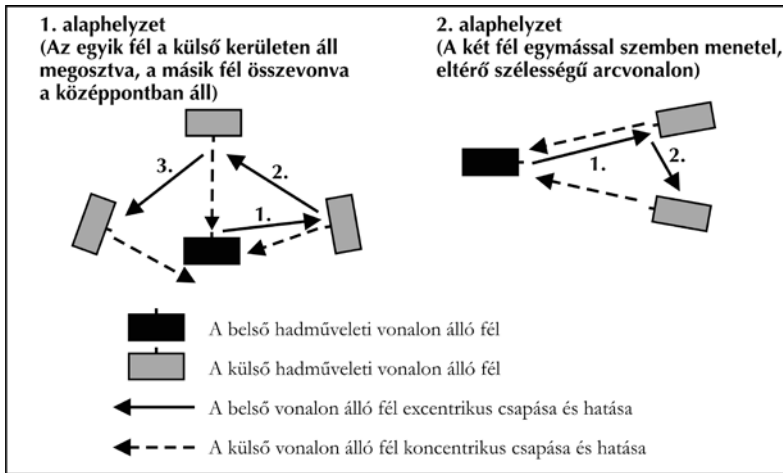
¹³¹ „Az összes olyan kombináció, amelyeket a hadszíntér magában foglal, a stratégia területére tartozik. [...] A stratégia annak tudománya, hogyan csináljuk háborút a térképen, annak a művészete, hogyan fogjuk át a háború egész hadszínterét; a taktika pedig annak a tudománya, hogyan harcoljunk a terepen, ahol lezajlik a döntő lökés, hogyan helyezzük el az egységeket a helyi adottságok alapján és indítsuk meg őket a csatater különféle pontjain.” Jomini 2024. 115–116. o.

¹³² Jomini 2024. 117–118. o.

között – mintegy azokon belül. Egy ilyen „belső” stratégiai helyzet lehetővé teszi, hogy először az egyik, majd a másik ellenséges erő ellen lehessen támadni, így az egyiket a másik után legyőzni, noha az ellenséges haderő – egyesülve – túlerőben lett volna.

Jomini fáradhatatlan szorgalommal bizonygatta, hogy Nagy Frigyes és Napóleon által irányított kisebb hadseregek a náluk nagyobb hadseregeket azért győzték le, mert egyesített hadművelati vonal mentén operáltak az ellenség többszörös hadművelati vonalával szemben.

Állítása szerint akkor jutott erre a felismerésre, amikor Nagy Frigyes 1757-es Leuthen melletti győzelmét tanulmányozta. Itt Frigyesnek sikerült főerejét az osztrák balszárny ellen vezetnie, és azt szétvernie. Szerinte Napóleon ugyanezt tette egy jóval magasabb stratégiai szinten: miután 1796-ban kiépített egy „belső” hadművelati vonalat az ellenség „külső” vonalaival szemben, gyors hadműveletekkel előnyre tudta fordítani az ellenséges erők megosztottságát, és döntő győzelmet tudott aratni.¹³³ Ez a Jomini által leírt „belső” hadművelati vonal komoly érdeklődést keltett a hasznos stratégiai tanácsokra vágyó katonák körében. Alkalmazása a tér, az idő és az ellenséges magatartás pontos kiszámításának függvénye. Ha az ellenség egyben tartja erőit, vagy túl rövid ideig, vagy túl kis területen tartja őket ahhoz, hogy egyenként lehessen megtámadni

1. ábra: A belső és a külső hadművelati vonalak szerepe a hadműveletek során (Nagy Béla)

¹³³ Jomini konkrétan Bonaparte tábornok 1796. augusztus 5-ei, Castiglione térségében elért győzelmére gondolt. Július 29-én kezdődött három oszlopban a túlerőben lévő osztrák csapatok előrenyomulása Wurmser tábornagy vezetésével a Mantovát ostromló francia csapatok ellen. Bonaparte, miután Mantova ostromával felhagyott, összevont csapataival helyi túlsúly létrehozva egymás után megverte az egymástól elszigetelten előrenyomuló osztrák csapatokat, és Wurmser az Adige folyó keleti partjára szorult vissza.

és megsemmisíteni a részeket, akkor szinte lehetetlen a győzelem.¹³⁴ Jomini ezzel a problémával nem foglalkozott részletesen, csak annyit mondott, hogy a jó hadvezér megtevésével és megzavarással arra készíti ellenfelét, hogy megossza erőit. Vallotta, hogy a hadtudomány ebből a szempontból mindig is egyfajta művészet marad. Ennek ellenére a hadtudományi irodalomban uralkodóvá vált az a nézet, hogy az excentrikus forma (belső vonalon álló fél) abszolút fölényben van a koncentrikus (külső vonalon álló fél) felett, és Jominit a belső vonal kizárólagos hívének tüntették fel. Ez félreértés, Jomini egyik formát sem helyezte a másik fölé. Mindössze arról van szó, hogy rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított az erőfölény kialakításának a döntő ponton, és az ellenség megelőzését a csapatösszevonásban mindennél fontosabbnak tartotta. A megosztott menet előnyeit és szükséges voltát világosan látta és hangsúlyozta. Azonban a megosztott menet előnyei csak addig állnak fenn, amíg nem kell egyesülni a csatához. Az összevonás után a kérdés az, mi legyen a támadás iránya? Az ellenség centruma vagy a két szárnya? Általában többet ér, ha valamelyik szárny az irány, ahonnan könnyebb az ellenség hátsó összeköttetési vonalait elérni. A centrumot csak akkor érdemes támadni, ha az ellenség arcvonala igen laza és egyes részei között nagy hézagok vannak.¹³⁵

Jomini egyetlen kivételt ismert el a főerők egy döntő pont elleni támadó alkalmazásának alapelve alól, ezt hol népi, hol nemzeti, hol ideológiai háborúnak nevezte. Maga Jomini két ilyen háborúban vett részt: Spanyolországban és Oroszországban. Ezekben a hadjáratokban nem volt döntő pont, az ellenség egyszerre volt mindenütt jelen. Véleménye szerint az ilyen háborúkat lehetőleg el kell kerülni, mert ezek „olyan erőszakos indulatokat szülnek, amik révén utálatosakká, kegyetlenekké, borzalmasakká válnak”. Ezek túl ellenőrizhetetlenek ahhoz, hogy a stratégia tudományos elemzésének részei legyenek. Szerinte a stratégiának is és a politikának is valamilyen „helyes középút” (*juste milieu*) kell találnia úgy, hogy a népi energiát egy szervezett és kiképzett katonai tartalékba koncentrálja, amivel aztán háború esetén kiegészítik a hivatásos haderőt.¹³⁶

A stratégiai kérdések mellett a harmadik fejezet bőven tárgyalja a különböző hadjáratok hadművelési vonalait és az azokból levonható tanulságokat, valamint a kialakításuk alapelveire is tesz javaslatokat. Jomini itt tárgyalja még a hagyományosnak tekintett állóháborús rendszert és az új, manőverező, mozgóháborús rendszert. A menetek, a raktárak, az erődített táborok, az erődök, a tábori erődítések, az ostromok, valamint a hídfőállások témakörét stratégiai szempontból vizsgálja. Külön cikkely foglalkozik a hegyvidéki hadműveletekkel, illetve a nagy inváziókkal.

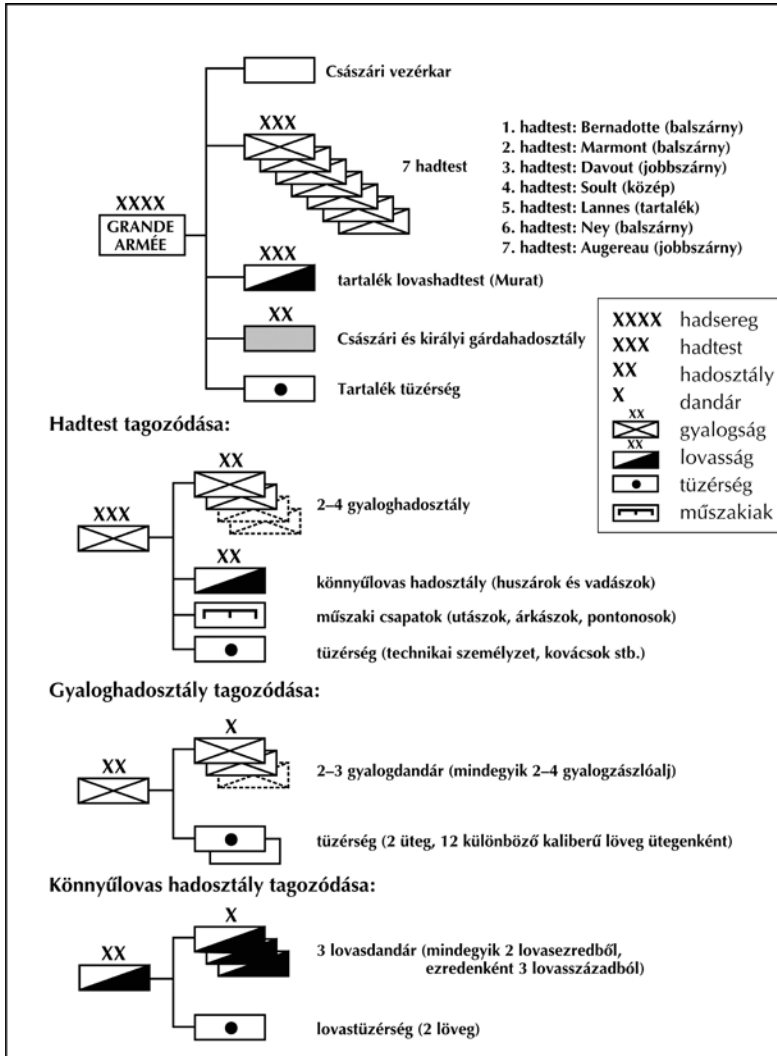
¹³⁴ Ez történt 1813 őszén Szászországban, Lipcse térségében, ahol Napóleon csapatait a három szövetséges hadsereg túl szűk területre szorította, és egymást kölcsönösen támogatva lehetetlenné tették a császárnak a szövetséges hadseregek egymás utáni legyőzését. Természetesen az 5:3 arányú túlerejük is döntő szerepet játszott győzelmükben.

¹³⁵ *Perjés* 1966. 358. o.

¹³⁶ *Jomini* 2024. 80. o.

A negyedik fejezet témaköre a magasabb taktika és a döntő csata, melyet Jomini az alábbi módon fogalmazott meg:

„A magasabb taktika tehát a csaták jó kombinációjának és jó vezetésének művészete; a taktikai kombinációk fő irányelve ugyanaz, mint a stratégiai kombinációké; tudniillik, hogy haderőnk nagy részét az ellenséges hadseregnek csak egy kisebb része felé irányítjuk és arra a pontra, ahol a legnagyobb eredményt érhetjük el.¹³⁷”

2. ábra: A Grand Armée hadrendje 1805-ben (Nagy Béla)

¹³⁷ Jomini 2024. 249. o.

Itt tárgyalja Jomini a különböző támadó, illetve védekező csatarendeket, mint az átka-rolásokat, a bekerítést, a találkozóharcokat, a meglepetésszerű támadásokat és a rajta-ütéseket.

Az ötödik fejezet témái a kikülönített csapatok, a különítmények, a folyókon való átkelések, a visszavonulások, az üldözések, az elszállásolások, a téli szállások és a partraszállások. Mindezekhez hadtörténelmi és saját élettapasztalatából származó példákat vett.

A hatodik fejezet a logisztika, avagy a hadseregek mozgatásának gyakorlati tudomá-nyát taglalja. Itt tárgyalja még a felderítés és a kémkedés szerepét is.

Az utolsó, hetedik fejezet foglalkozik taktikai és hadseregszervezési kérdésekkel, mint a csapatok harcvonalba állítása, a francia forradalmi hadsereg hadosztályrend-szere és a Napóleon által a boulogne-i táborban véglegesen kialakított állandó had-testrendszer (2. ábra), amely 1805 után minden európai hadseregnek mintául szolgált. Külön cikkelyek foglalkoznak a gyalogság, a lovasság és a tüzérség felállításával és al-kalmazásával. Ezen cikkelyekből sugárzik a sokat látott vezérkari tiszt rendkívül nagy tapasztalata.

A rövid konklúzió után egy hosszabb, az ókortól kezdve 1815-ig legfontosabb tengeri hadműveletekről szóló összefoglalás zárja a művet.

Jominit érheti kritika amiatt, hogy reduktív és didaktikus módszert választott. Kife-jezett célja volt, hogy a hadviselés összetettségét a lehető legkisebb számú lényegi té-nyezőre egyszerűsítse és a győzelemhez legnagyobb eséllyel vezető cselekvéssort írja le. John Shy szerint ennek négy gyenge pontja van:¹³⁸

Az első, hogy gyakran nem ellenőrizte azokat a hadtörténelmi eseteket, amelyekben a tényleges katonai események nem feleltek meg az elveire alapozott következtetéseknek.

A második gyengesége a reduktivitásból fakad, mivel annak érdekében, hogy elem-zése tényezőinek számát csökkentse, azzal az előfeltevéssel élt, hogy az azonos méretű katonai egységek szükségszerűen egyenlők, ugyanolyan jól felszereltek, képzettek, fe-gyelmezettek, ellátottak, motiváltak.

A harmadik gyengeség a másodikból következik. Jomini maga jelentette ki, hogy mind a politikai uralom, mind a haditechnika alkalmatlan olyan tudományos elemzés-re, mint amelyet ő folytat a stratégiával kapcsolatban. A politika túlságosan is változé-kony feltételeknek a függvénye. A katonai taktika részletei pedig a változó fegyverzeten és más olyan tényezőkön múlnak, amelyek a változatlan elvek hatókörén kívül esnek.

Munkáinak utolsó, negyedik gyenge pontjáról a háború elveinek alkalmazhatóságá-val kapcsolatos bizonytalansága árulkodik, vagyis, hogy mikor alkalmazhatóak és mi-kor nem. Míg Clausewitz tele volt bizonytalansággal, Jomini az egyszerűséget és az egyértelműséget kereste. Nála hol a stratégiai elvek szigorú követése a győzelem zá-loga, hol meg az azokat alkalmazó parancsnok génusza. Úgy gondolta, hogy a had-

---

¹³⁸ Shy 2005. 235–237. o.

viselés tudomány, vagy legalábbis azzá tehető; de a háború ugyanakkor mégis kaotikus dráma, tele véletlennel és kiszámíthatatlan elemmel. Valószínű, hogy Clausewitz fő művének 1832–34-es megjelenése, és annak olvasása mérsékelték meggyőződését a stratégia változatlan és örök alapelveinek érvényességéről. Ennek hatására illesztette a *Kézikönyv* legfontosabb, harmadik, a stratégiával foglalkozó fejezete elé az első és második fejezetet.

Clausewitz munkája, *A háborúról* két közvetlen utalást tartalmaz Jominire. A második könyv második fejezetének a háború elméletével foglalkozó része¹³⁹ bírálja Jomini belső hadművelleti vonalának geometriai elvét. A másik utalás a hatodik kötet (A védelem) harmincadik fejezetében található¹⁴⁰ ugyanezen elvre. Clausewitz kritikája biztosan bántotta Jominit, de fenntartotta azt a véleményét, hogy a stratégiai alapelvektől való eltérés sokszor vezetett vereséghez, míg követésük győzelemhez, csak tisztában kell lenni ezen alapelvek alkalmazhatóságának korlátaival. Talán érdemes teljes egészében idézni Jominit, amikor a *Kézikönyv* bevezetőjében kitér Clausewitzre és munkájára:

„Egy évvel a *Kézikönyv* megjelenése után meghalt Clausewitz porosz tábornok, özvegyére hagyván a feladatot, hogy megjelentesse a posztumusz művet, amelyet befejezetlen vázlatként mutattak be. Ez a munka nagy szenzációt keltett Németországban, és ami engem illet, nagyon sajnálom, hogy a szerző még azelőtt írta ezt a művet, hogy megismerhette volna az én *Hadművészeti kézikönyvem*et, mert meg vagyok róla győződve, hogy bizonyos pontokon igazságot tudott volna szolgáltatni a művemnek.

Nem kétséges, hogy Clausewitz tábornok képzettsége igen alapos, és az sem, hogy stílusa könnyed, de ez a könnyű toll olykor kissé elkalandozott, és főként túl elbizakodott volt ahhoz képest, hogy egy didaktikus műnek az egyszerűség és a tisztaság a legfőbb érdeme. Ezenfelül a szerző meglehetősen szkeptícizmussal fordul a hadtudomány területe felé: a mű első kötete nem más, mint a hadelmélet elleni szónoklat, holott a két további kötet tömve van elméleti irányelvekkel, ami azt bizonyítja, hogy a szerző igazán csak hisz a saját elméletei hatékonyságában, ellenben nem hisz a másokéban.

Ami engem illet, megvallom, én igen kevés ragyogó gondolatra és jelentős fejezetre találtam ebben a tudós labirintusban; és bár nagyon távol állok attól, hogy osszam a szerző szkeptícizmusát, az övénél jobban egy mű sem hívhatta volna fel a figyelmemet a jó elméletek szükségességére és hasznosságára – ha valaha is kételkedtem volna ebben. Ám az a legfontosabb, hogy jól tudjuk megvonni a határokat, amelyeket ezeknek az elméleteknek szabunk, hogy ne essünk a tudatlanságnál is rosszabb fontoskodás hibájába; és főleg, pontosan fel kell ismerni, mi is a különbség az alapelvek elmélete és a rendszerek elmélete között.

Talán azt vethetnék ellenemre, hogy a *Kézikönyvem* legtöbb cikkelyében én magam is elismerem, hogy kevés abszolút szabályt lehet felállítani a különféle általam tárgyalt témákkal kapcsolatban: és én ezt az ellenvetést tiszta hittel el is fogadom, de ez vajon akkor már azt jelenti, hogy egyáltalán nincs is jelen benne teória? A negyvenhét cikkely

¹³⁹ Clausewitz 2013. 114. o.

¹⁴⁰ Uo. 566–567. o.

némelyikében olykor tíz irányelvet is felsorolok, egy másikban pedig csak egyet vagy kettőt – ez talán azt jelentené, hogy ez a mindent összevéve 150–200 irányelv nem elég ahhoz, hogy egy meglehetősen tiszteletreméltó stratégiai vagy taktikaelméleti corпуст összeadjon? És ha ezekhez hozzáadjuk a számos olyan utasítást, amelyekhez több-kevesebb kivétel is társul, nem kapunk-e a szükségesnél is több általam fontosnak vélt gyakorlati tételt, hogy biztos véleményt adjunk az összes háborús hadműveletről?”¹⁴¹

Jomini hosszú életet élt, melynek során mindvégig gondolatrendszere sikerességét hirdette. Ney marsall munkát, pénzt és értékes, igaz csupán esetleges támogatást biztosított vezérkari főnöke számára, ám könnyen hátat fordított neki, ha éppen belefáradt izgága személyiségébe. Jomini azért írt, hogy publikáljon, és azért publikált, hogy csodálatot keltsen, mert úgy gondolta, hogy csak ennek révén tud megkapaszkodni vagy feljebb jutni, ehhez pedig befolyásos, fontos embereket kell lenyűgöznie írásaival.

Röviden Jomini helyzetéről és személyiségéről

Sok gondot okozó, okos, de ellenszenves kisgyerek volt, és ez a természete később sem változott meg. Fiatalként gőgös és öntelt, túl nyughatatlan volt ahhoz, hogy akár egy lehetőséget is elmulasszon a veszekedésre.¹⁴² Semmi sem árulkodik jobban jelleméről, hiúságáról, mint saját szavai, amelyeket 1827-ben, negyvenes éveinek végén névtelenül megjelent könyvében Napóleon szájába adott. A *Vie politique et militaire de Napoléon* (7. tétel) 4. kötetében az 1813-as bautzeni csata kapcsán fogalmazta meg – ebben a fénytörésben már öndicséretnek számító – mondatait, illetve a szövetségesekhez való átállásának mentegetését:

„Ez a hadmozdulat tökéletes volt [...] Jomini tábornok, az ő [Ney] vezérkari főnöke volt az, akinek köszönhető az a menetparancs, ami a hochkirchi templomtoronytól jobbra irányult: ezt csak túl későn tudtam meg. Kétségen felül áll, hogy Ney semmilyen más utasítást nem kapott tőlem ezen csatát illetően, csak a már említett rövid, ceruzával írt feljegyzést.”¹⁴³

„Bautzenbe érkezve tudtam meg, hogy Jomini tábornok, Ney vezérkari főnöke átment az orosz hadsereghez. Habár ezt az eseményt erről a hadjáratról író történészek általában elítélik, de ennek ellent kell mondanom. Jomini egy érzékeny ember, erőszakos, hirtelen haragú volt, de túl becsületes ahhoz, hogy szándékos cselszövésben vegyen részt. [...] Elvesztése érzékeny veszteség volt, mivel egyike volt azon tisztjeimnek, akik a legjobban értették hadviselési módszereimet, és aki nagy szolgálatot tett nekem Ulm-nál, Jénánál, Eylau-nál, Spanyolországban, a Berezinánál és Bautzennél.”¹⁴⁴

¹⁴¹ Jomini 2024. 9–10. o.

¹⁴² Shy 2005. 219–220. o.

¹⁴³ *Vie politique et militaire de Napoléon*, racontée par lui-même au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric. Paris, 1827. 4. k. 305. o.

¹⁴⁴ Uo. 368., 370. o.

Jomini egész életében autodidakta volt, olyan értelemben, hogy nem ismerte meg a kaszárnyák fegyelmezett világát, a fegyverfogásokat, az alaki kiképzést. A hivatásos tisztek is gyakran képezték tovább magukat önszorgalomból, Jomini azonban egy másik, sokkal ritkábban előforduló kategóriába tartozott.¹⁴⁵ Az általa képviselt katonatípusnak néha átfogóbb elméleti katonai ismeretei vannak, mint azoknak a tiszteknek, akik Saint-Cyr, Sandhurst, Bécsújhely, Potsdam vagy West Point katonai iskoláin végeztek. A 18. század végén Európában elterjedt az a nézet, miszerint az egész elméleti hadtudomány elsajátítható anélkül, hogy elhagynánk a szobánkat, vagyis háború, csapatok és katonai iskola nélkül is.¹⁴⁶ Kezdetben Jomini ugyanígy, gyakorlati ismeretek nélkül, pusztán elemzéseken és elmélkedéseken keresztül mélyedt el a nagy hadműveletek tanulmányozásában.

A történelemben sok olyan embert találunk, akik gyermekkoruktól fogva szenvedélyesen törekedtek arra, hogy valaminek kiváló művelői legyenek, másokat pedig a szégyenes vagy hátrányos helyzetük kényszerített arra, hogy magukat autodidakta módon képezzék. A hivatásos tisztek, akik végigjárták a hosszú ranglétrát, mindig gyanúval szemlélték az ilyeneket, amatőröknek tekintették őket. Az autodidakták csak a képességeiknek köszönhetően tudtak érvényesülni a hadseregben. A leghíresebb példa erre a típusra Giuseppe Garibaldi¹⁴⁷, magyar vonatkozásban pedig Perczel Mór¹⁴⁸ honvéd tábornok pályafutása.

Jominit azon szenvedélye vezette a katonai pályára, hogy a stratégia titkait megfejtse. Amikor 1804-től Ney marsall segédtszjtje lett és a boulogne-i táborba került, az autodidakta fiatalember kényes helyzetben volt, a profi francia tisztek gyanakodva tekintettek rá. Ney védence, aki könyvet ír a hadtudományról és a hadtörténelemlről, amiket senki sem olvasott közülük. Svájci, aki furcsa akcentussal beszél a franciát, nincs semmiféle rangja a francia hadseregben, nincs katonai teljesítménye, pusztán zászlóaljparancsnok volt a Helvét Köztársaság lenézett hadseregében. Jomini személyisége is ellenszenves: szellemi fölényének tudatában mindig támadott, nem tűrt ellentmondást, élesen fogalmazta meg kritikáit, gyakran élt iróniával, amivel gyorsan szerzett ellenségeket a franciák között, de élete későbbi szakaszában az oroszok körében is. A főbb tisztekkal való kapcsolataiban teljesen hiányzott nála a taktikai érzék. Független, kritikai szelleme

¹⁴⁵ Langendorf így nevezi őket: „tisztek balkézről” (*officier de la main gauche; offizire der linken Hand*). Langendorf 2008. 201. o.

¹⁴⁶ Puysegur francia marsall (1656–1743) 1740-ben megjelent műve (*Art de la guerre par principes et par régles*) elején fejt ki ez irányú nézeteit. Más szerzők is osztották, hogy az elmélet előnyt élvez a gyakorlattal szemben, ha a hadtudományok elsajátításáról van szó.

¹⁴⁷ Langendorf 2008. 206. o. – Giuseppe Garibaldi (1807–1882), olasz hazafi és tábornok, aki formális katonai előképzettség nélkül lett az olasz egységmozgalom legendás katonai vezetője.

¹⁴⁸ A magyar honvéd hadsereg 43 tábornoki rendfokozatot ért tiszttje közül egyedül Perczel Mór (1811–1899) nem végzett semmilyen katonai iskolát. 1827 és 1830 között az 5. tüzérezredben volt növendék, de 1830-ban lengyelbarát szervezkedésért leszerelték, és utána politikai pályára lépett, míg a többi honvéd tábornok korábbi cs. kir. tisztként vállalta a szolgálatot.

mindig fölényben érezte magát, stratégiai kérdésekben fiatal korától fogva nem tűrte, ha véleményét kétségbe vonták.¹⁴⁹

Arra is van bizonyíték, hogy sikertelen embernek érezte magát, mert soha nem töltött be tényleges parancsnoki funkciót. A katonák dicsérték, sőt olykor körül is rajongták, de tisztában volt azzal, mit gondolnak a hadsereg tagjai azokról, akik csak írnak a háborúról. Mivel túl hiú volt ahhoz, hogy ezt beismerje, ugyanakkor túl intelligens ahhoz, hogy ne vegye észre, Jomini leginkább a saját szemében volt vesztes.¹⁵⁰

JOMINI FONTOSABB MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

Jomini életművének áttekintése nem könnyű. Munkáinak 80%-a francia nyelven megjelent hadtörténelmi kiadvány, ezeket alig fordították le más nyelvre, és a 19. század közepe óta nem is adták ki.¹⁵¹ A maradék kb. 20%-ot kitevő teoretikus jellegű írásait azonban már a 19. században közzétették a fontosabb európai nyelvekre lefordítva.

Maga a szerző sem könnyíti meg a kíváncsi olvasó dolgát, hiszen többször átdolgozta és kiadta műveit, és elég fegyelmezetlen volt a címadásban is. Többkötetes munkáinak mértéktelenül hosszú címekeket adott, ráadásul az egyes kötetek sorrendjét nehéz megállapítani, mivel nem a számozásuk sorrendjében láttak napvilágot. Az ismételt kiadások során munkái változó, sokszor következetlenül rövidített címmel jelentek meg.

Az alábbiakban Jomini jelentősebb munkáinak bibliográfiáját közlöm a megjelenésük sorrendjében, rövid címfordításokkal.¹⁵²

¹⁴⁹ Langendorf 2008. 208., 210. o.

¹⁵⁰ Shy 2005. 221. o.

¹⁵¹ A már említett 15 kötetes *Histoire critique et militaire des guerres de la révolution* című művét terjedelme miatt nem fordították le németre. Jomini elkövette azt a hibát, hogy az elméleti tételeit tartalmazó fejezeteket nem jelentette meg egy olyan rövidebb műben, amelyben megállapításait konkrét hadtörténelmi példákkal támasztotta volna alá. Ehelyett a hadtudományi jellegű írásait publikálta külön kötetekben, immár a gyakorlatra és a terepre vonatkozó utalások nélkül. „Mint egy fakoronra a gyökerei nélkül.” Reichel 1988. 244. o.

¹⁵² Jomini publikációinak tömegét legjobban az amerikai John I. Alger tanulmánya segít áttekinteni, amelyben az időrendi felsoroláson kívül részletesen ismerteti fő műveinek, röpiratainak, újságcikkeinek és a publikált levelezésének keletkezési körülményeit is. Alger 1975. Továbbá lásd még Colson [é. n.] és Colson 1991.

Jomini írásainak és kiadott atlaszainak teljes listáját adja Jean-Jacques Langendorf svájci történész és író, az ő könyve az eddigi legrészletesebb és legteljesebb feldolgozása Jomini teljes életművének. Eredetileg két kötetben adta közre francia nyelven: *Faire la guerre: Antoine-Henri Jomini. 1.) Chronique, situation et caractère*, Genève, 2002; 2.) *Le penseur politique, l'historien, le stratège*, Genève, 2004. Ennek 2008-ban megjelent egykötetes német kiadása nem egyszerű fordítás, hanem a francia nyelvű munkája óta felbukkant új adatokkal kibővített kiadás: *Krieg führen: Antoine-Henri Jomini*. Hrsg. Michael Arnold – Walter Troxler. Zürich, 2008. A svájci szerzőt kötetének címadásában Raymond Aron francia filozófus és politológus Clausewitzről írt munkája (*Penser la guerre / Den Krieg denken*) címének ellenpontozása vezérelte. Míg Clausewitz inkább a háború lényegének és filozófiájának megértésére törekedett, Jomini azzal foglalkozott, hogyan kell egy háborút a gyakorlatban vezetni. Hivatkozásaim a német nyelvű kötetre vonatkoznak. Langendorf 2008. (Jomini írásainak és atlaszainak teljes listája: 451–457. o.)

Fő művek

1.

Traité de grande tactique, ou Relation de la guerre de Sept Ans, extraite de Tempelhof, commentée et comparée aux principales opérations de la dernière guerre; avec un Recueil des maximes les plus importantes de l'art militaire, justifiées par ces différents événements, par Henri Jomini, chef de bataillon, attaché au maréchal de l'Empire Ney, avec cartes et plans, première et deuxième parties, 2 vol., Paris, Giguet et Michaud, Magimel, an XIII [1805].¹⁵³ (Értekezés a magasabb taktikáról, avagy beszámoló a hét-éves háborúról, kivonat Tempelhof művéből, magyarázva és összevetve az utolsó háború legfontosabb hadműveleteivel; kiegészítve a hadművészet legfontosabb alapelveinek gyűjteményével, a különböző katonai eseményekkel alátámasztva, Henri Jomini zászlóaljparancsnok, Ney birodalmi marsall segédtsíjtje által)

2.

Relation critique des campagnes des Français contre les coalisés, depuis 1792; avec un recueil de maximes sur l'art de la guerre, justifiées par ces événements, pour faire suite au Traité de grande tactique, par le colonel Jomini, attaché au 6e corps de la Grande Armée, cinquième partie, Paris, Giguet et Michaud, Magimel, 1806.¹⁵⁴ (Kritikai beszámoló az 1792 óta lezajlott koalíció elleni francia hadjáratokról; a hadművészet alapelveinek gyűjteményével, a hadi események példáival alátámasztva, az Értekezés a magasabb taktikáról folytatása, a Nagy Hadsereg 6. hadtestjénél szolgáló Jomini ezredes által)

3.

Traité de [sic!] grandes opérations militaires, ou Relation critique et comparative des campagnes de Frédéric et de l'Empereur Napoléon; avec un recueil des maximes les plus importantes de l'art de la guerre, justifiées par les actions de ces deux grands capitaines, par le colonel Jomini, employé près de Sa Majesté l'Empereur Napoléon, avec cartes et plans, troisième et quatrième parties, 2 vol., Paris, Giguet et Michaud,

¹⁵³ Jomini első nyomtatásban megjelent munkájának első két kötete a hétéves háború hadműveleteivel foglalkozik. Munkássága szempontjából a legfontosabb a 2. kötet IV. fejezete: Observations générales sur les lignes d'opérations. A 25 éves szerző itt fejtette ki először „általános észrevételeit a hadműveleti vonalokról”. A második kiadásban ez már a híressé vált XIV. fejezet lesz, és címe kibővül ezzel: „Maximes sur cette branche importante de l'art de la guerre”. Datálásáról lásd *Alger* 1975. 4. o.

¹⁵⁴ Az első két kötet mérsékelt sikere miatt Jomini a párizsi kiadója kérésére (a nagyobb érdeklődés kedvéért) az V. kötet anyagát előbb írta meg, mint a III. és IV. kötetet. Ez már a francia forradalmi háborúk 1792. és 1793. évi harcaival foglalkozik.

Magimel, 1807 et 1809.¹⁵⁵ (Értekezés a stratégiai hadműveletekről, avagy kritikai és összehasonlító beszámoló Frigyes és Napóleon császár hadjáratairól; kiegészítve a hadművészet legfontosabb alapelveinek gyűjteményével, a két nagy hadvezér hadműveleteivel igazolva. Őfelsége Napóleon császár tábornokaránál szolgáló Jomini ezredes által)

4.

Histoire critique et militaire des campagnes de la Révolution, faisant suite au traité des grandes opérations militaires, tomes 7 et 8, par le général baron de Jomini, 2e éd., accompagnée d'un atlas militaire, augmenté de cartes et plans de bataille, 3e et dernière partie, contenant les campagnes de Bonaparte en Italie et de Moreau sur le Rhin, en 1796 et 1797, 2 tomes ou parties en 1 vol., Paris, Magimel, Anselin et Pochard, 1816.¹⁵⁶ (Kritikai és katonai beszámoló a forradalmi hadjáratokról, az Értekezés a stratégiai hadműveletekről folytatásaként, 7. és 8. rész ... egy kötetben. Jomini báró által)

5.

Histoire critique et militaire des guerres de Frédéric II, comparées au système moderne, avec un recueil des principes les plus importants de l'art de la guerre. Paris, Magimel, Anselin et Pochard, 1818.¹⁵⁷ (II. Frigyes háborúinak kritikai és katonai története, a modern rendszerrel összehasonlítva, egy gyűjteménnyel a hadművészet legfontosabb alapelveiről)

6.

Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution, nouvelle édition, rédigée sur de nouveaux documents, et augmentée d'un grand nombre de cartes et de plans. Paris,

---

¹⁵⁵ A III. és a IV. kötet a hétéves háború 1759–1760, illetve 1761–1762 közötti eseményeinek leírását tartalmazza, de csak főbb vonalakban.

¹⁵⁶ A *Traité des grandes opérations militaires* második, bővített kiadása, mely 1811 és 1816 között jelent meg. Az első négy kötet kibővítve tartalmazza a hétéves háború történetét, míg az V–VIII. kötetek a francia forradalmi háborúk eseményeit tárgyalják. A köteteket a csaták térképeit tartalmazó atlasz egészíti ki. Mindeközben 1809 és 1811 között Alekszandr Kolcsinszkij fordításában Szentpéterváron orosz nyelven is megjelent a *Traité* addig elkészült 6 kötete. A *Traité* összefoglalása megjelent angol nyelven (*James Anthony Gilbert: An Exposition of the First Principles of Military Combinations and Movements*. London, 1825.).

¹⁵⁷ Jomini munkája első részének (harmadik) kiadása 3 kötetben, amely a hétéves háborúról szóló ismertetést tartalmazza. Később megjelent még 1840-ben és 1842-ben Brüsszelben, valamint 1851-ben Párizsban.

Anselin et Pochard. Tome I–XV. 1820–1824.¹⁵⁸ (A forradalmi háborúk kritikai és katonai története, új kiadás, új dokumentumok alapján elkészítve, számos térképpel kiegészítve)

7.

Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric. Paris, Anselin, 4 kötet, 1827.¹⁵⁹ (Napoleon katonai és politikai pályája, saját maga által elbeszélve Caesar, Nagy Sándor és II. Frigyes ítélőszéke előtt)

8.

Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre, et de leurs rapports avec la politique des Etats, pour servir d'introduction au Traité des grandes opérations militaires, Paris, Anselin, 1830.¹⁶⁰ (A háború alapvető kombinációinak áttekintő ábrázolása, és az államok politikájához való viszonyuk, mintegy az Értekezés a stratégiai hadműveletekről bevezetéseként)

¹⁵⁸ A francia forradalmi háborúkkal foglalkozó kötetek bővített új kiadása, melyben Jomini nemcsak a konfliktusok hadtörténelmi (az európai kontinens eseményein túl a tengeri és gyarmati háborúkról is írt), hanem politikai, diplomáciai aspektusaival is foglalkozik. 1837 és 1839 között Brüsszelben megjelent egy új kiadása, immáron 5 kötetbe kötve.

¹⁵⁹ A könyv névtelenül jelent meg, mert Jomini mint orosz tábornok nem merte a nevét adni egy olyan műhöz, amelyben a főhőse (I. Napóleon) iránti rajongása és tisztelete egyértelmű. Ezért Jomini a császár bőrébe bújva meséli el saját élete történetét. Ennek második kiadása Brüsszelben jelent meg (*Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même, au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric*, 2 vol., Bruxelles, 1842.) Az „elbeszélő” Napóleon többször tesz utalást Jomini tábornokra. A leghosszabban akkor, amikor az oroszokhoz való átállását (1813. augusztus 14.) „értékeli” és megbocsáthatónak tartja! A szerzőséget illető minden kétség eltűnt 1839-ben, amikor Párizsban egy kiegészítés jelent meg a Napóleon-életrajz 4. kötetének XXII. fejezetéhez: *Précis politique et militaire de la campagne de 1815, pour servir de supplément et de rectification à la Vie politique et militaire de Napoléon*, Paris, Anselin et Loguyonic, 1839, par le général J****. Fordításai megjelentek németül (1828–1829), olaszul (1829), oroszul (1838 és 1843 között részletek), angolul (1864, 1897) és bolgáruul (1895).

¹⁶⁰ Jomini az 1828–1829-es orosz-török háború végén elhatározta, hogy egyetlen műben összefoglalja elméleti megfontolásait, amit aztán a Traité-hez bevezetőnek szánt. Közben I. Miklós cár megparancsolta, hogy készítsen egy orosz nyelvű kivonatot a Traité-ből. Így keletkezett ez a sietősen összeállított mű, amit Miklós cárnak is ajánlott, és amit elsősorban fiatal tisztek képzésénél gondolt alkalmazhatónak. Szentpéterváron jelent meg először franciául, a párizsi kiadás a „3. kiadás” megjegyzéssel 1830-ban. Ugyanebben az évben Szentpéterváron is megjelent, ott a címlapon „2. kiadás” szerepelt. A mű „4. kiadása” Szentpéterváron látott napvilágot 1836-ban, egy másik „4. kiadás” pedig Brüsszelben 1839-ben. A német fordítás 1831-ben, a spanyol 1833-ban, a lengyel 1835-ben, az orosz fordítás 1836-ban, a szerb pedig 1865-ben jelent meg.

9.

Précis de l'art de la guerre ou Nouveau Tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire, par le baron de Jomini, général en chef, aide-de-camp de S. M. l'Empereur de toutes les Russies, dernière édition, nouvelle édition, considérablement augmentée, 2 vol., Paris, Anselin et Laguionie, 1838.¹⁶¹ (A hadművészet kézikönyve, avagy a stratégia, a magasabb taktika és a katonapolitika legfőbb lépéseinek új, elemző leírása. Jomini báró, az Őfelsége, a minden oroszok cárja főparancsnoka és hadsegédje által készített, utolsó kiadás, új kiadás, jelentősen bővítve, két kötet.) – Ez tekinthető Jomini teoretikai főművének.

10.

Précis de l'art de la guerre ou Nouveau Tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire, édition définitive, Paris, Ch. Tanera, 1855; Champ Libre-Gérard.¹⁶² (A hadművészet kézikönyve, avagy a stratégia, a magasabb taktika és a katonapolitika legfőbb lépéseinek új, elemző leírása. Végleges kiadás.)

¹⁶¹ 1837-ben ennél a kiadónál már megjelent ugyanezzel a címmel egy kötetben a mű 1–3. fejezete, I–XXIX. cikkelye! Jomini ezen munkája a 19. századi katonai szakirodalom legnagyobb sikere (*Coutau-Bégarie* 2008. 218. o.) és Clausewitznek A háborúról című műve mellett a hadtudomány mindmáig legjelentősebb összefoglalása. Az 1838-as teljes kiadás 1. kötetének címlapján a „dernière édition” (régi kiadás), a 2. kötet címlapján a „nouvelle édition” (új kiadás) szerepel! 1838-ban Brüsszelben jelent meg egy egykötetes kiadása is. Itt csak főbb idegen nyelvű fordításait soroljuk fel: 1839-ben jelent meg az első német kiadása. Ezt követte 1840-ben a spanyol, 1842-ben az orosz, 1854-ben az angol, 1855-ben az olasz kiadása. 1857-ben a második spanyol, 1862-ben a második angol, 1864-ben az olasz, 1865-ben a részleges szerb, 1881-ben a második német változat, 1938-ban a teljes szerb, 1939-ben egy új orosz kiadás, 1966-ban a lengyel és 2008-ban a török fordítás látott napvilágot. Az 1830-as években több fontos esemény is történt, amelyek arra készítették Jominit, hogy a Tableau-t átdolgozza (azon felül, hogy elég sietve állította azt össze). 1832–1834 között megjelent Clausewitz A háborúról c. műve, melyben a szerző több helyen is megtámadja Jomini nézeteit, persze anélkül, hogy néven nevezné őt. Német nyelvterületen ekkor kezdődött meg az a szellemi folyamat, amelynek végén az 1880-as évekbe bekövetkezett Jomini teljes „trónfosztása” és Clausewitz szellemi győzelme. I. Miklós cár is arra utasította Jominit, hogy dolgozza át 1830-as művét annak érdekében, hogy alkalmas legyen az orosz trónörökös oktatására (a későbbi II. Sándor cárnak Jomini 1836-tól kinevezett katonai magántanára volt).

¹⁶² Az 1855. évi kiadás a korábbihoz képest több kiegészítést is tartalmaz. Ezek közül talán a legérdekesebb az a rész, amelyet válaszul írt III. Napóleon kérdésére, miszerint a tűzfegyverek tökéletesedése nem változtatja-e meg a hadvezetés művészetét?

Röpiratok, tanulmányok

11.

Observations sur la probabilité d'une guerre avec la Prusse, et sur les opérations militaires qui auront vraisemblablement lieu; rédigées pour le M. le Maréchal Ney, au chateau de Warthausen, pres Biberach, Le 15 septembre 1806. par le colonel Jomini.¹⁶³ (Észrevételek egy Poroszországgal vívandó háború lehetőségéről és a valószínűleg bekövetkező katonai hadműveleteiről, annak valószínű lefolyásáról. Jomini ezredes által Ney márki számára)

12.

Résumé des principes généraux de l'art de la guerre. Glogau, Silesia, Günthersche Buchhandlung und Buchdruckerei, decembre 1807.¹⁶⁴ (A hadművészet általános alapelveinek összefoglalása)

13.

Relation succinte de la bataille de Jéna. *Pallas, Eine Zeitschrift für Staats- und Kriegskunst*, (1808) Nr. 2. 97–116. o.¹⁶⁵ (Rövid beszámoló a jénai csatáról)

¹⁶³ A Ney marsall számára írt 18 oldalas szövegben Jomini először kimutatja, hogy miért elkerülhetetlen a háború Poroszországgal, majd egy stratégiai elemzésben taglalja a poroszok és a franciák lehetőségeit a jövőendő háborúban. Hetekkel később kitört a negyedik koalíciós háború, és a hadműveletek lefolyása igazolta Jomini fejtegetéseit.

¹⁶⁴ Jomini ezt a dolgozatát még 1806 decemberében, Posenben írta, politikai feleletként Berthier marsall azon bírálatára, miszerint az eddigi kötetei nem tartalmazzak elméleti következtetéseket. Így még nagy műve befejezése előtt elkészült ezzel, majd 1807 decemberében a sziléziai Glogauban (ahol akkor a VI. hadtest állomásozott) 500 példányban kinyomtattatta, a példányokat pedig berlini és bresloui könyvkereskedéseknek, valamint Napóleonnak küldte el. Az ún. glogaui brosúra eredeti darabjaiból azonban egy sem maradt fenn, szerencsére azonban 1808-ban a Rühle von Lilienstern által szerkesztett, Tübingenben megjelenő *Pallas* német folyóirat első száma leközölte *L'art de la Guerre* (A hadművészet) címmel. Ez alapozta meg Jomini ismertségét német nyelvterületen, és ez a dolgozat jutott el később Clausewitzhez és Károly főherceghez is. 1812-ben az *Österreichische Militärische Zeitung* (ÖMZ) közölte német fordítását, kommentárokkal.

A *Traité IV.* kötetének 1811-es második kiadása végére, XXXV. fejezetként (275–286. o.) Jomini újra megjelentette a brosúra szövegét, immár „Conclusion de l'ouvrage. L'art de la guerre, ramené a ses véritables principes” (A mű összefoglalása. A hadművészet, visszavezetve igazi alapelveire) címmel és kissé bővített szöveggel. Ráadásul a VIII. kötetben is megjelent 1816-ban, annak is a végére került (677–706. o.), „Exposé des principes généraux sur lesquels l'art de la guerre repose” (A hadművészet alapjait jelentő általános alapelvek ismertetése) címmel. Egy bevezető és egy utószó mellett itt már 13 ajánlásról van szó, amiben ezek az alapelvek összefoglalhatók, noha az 1806-os szövegben még csak 9 volt, kevésbé frappánsan összefoglalva és eltérő sorrendben.

¹⁶⁵ A *Pallas* egy csatatérképet is mellékel a tanulmányhoz, amelyen a szemben álló felek elhelyezkedése látszik a csata elején.

14.

Extrait de brochure intitulée : Mémoires sur le campagne de 1813. Leipzig, octobre 1813.¹⁶⁶ (Emlékek az 1813. évi hadjáratról)

15.

Observations sur la dernière campagne de Turquie, Paris, Imprimerie de Goetschy, 1829.¹⁶⁷ (Észrevételek az utolsó török hadjáratról)

16.

Précis politique et militaire de la campagne de 1815 pour servir de supplément et de rectification a la Vie politique et militaire de Napoléon, Paris, Anselin et Laguyonie, 1839.¹⁶⁸ (Az 1815. évi hadjárat politikai és katonai vázlat. Kiegészítés és helyesbítés a Napóleon katonai és politikai pályája című műhöz)

17.

Questions de stratégie et d'organisation militaire, relatives aux événements de la guerre de Bohême par un officier général, Paris, Ch. Tanera, 1866.¹⁶⁹ (Stratégiai és hadsereg-szervezeti kérdések a csehországi háború eseményeinek tükrében)

---

¹⁶⁶ Jomini ebben a röpiratban elsősorban Napóleon vádjaira válaszolt, amelyeket augusztusi dezertálása váltott ki, és német újságokban is megjelentek. Ez az első írása önmaga védelmében, amit még rengeteg követett, melyekben átállását Napóleon zsarnokságával indokolta. A pamflet rögtön németül is napvilágot látott: Memoiren über den Feldzug von 1813. Leipzig, October 1813.

¹⁶⁷ Jomini I. Miklós cár tanácsadójaként aktívan részt vett az 1828–29. évi orosz–török háborúban, főleg Várna 1828. évi ostrománál tüntette ki magát, a következő évet már többnyire Szentpéterváron töltötte. Ebben a Párizsban – névtelenül – megjelent pamfletben védte meg az orosz hadsereg törökellenes hadműveleteit, melyek francia és német nyelvterületen (pl. Moltke tollából) megjelent írásokban erős kritikákat váltottak ki.

¹⁶⁸ Jomini saját bevallása szerint ez a Vie politique et militaire de Napoléon c. művének egy elkeveredett fejezete, amely 1839-ben véletlenül került elő, és önállóan adta ki. Mivel az 1827-ben megjelent Napóleon-életrajzát a kortársak túlzott Napóleon-pártisággal vádolták, itt hosszasan részletezi az „isteni monarchia” erényeit.

¹⁶⁹ Ez a 87 éves Jomini utolsó jelentősebb írása volt, amely 1866. november 24-én jelent meg a *La France* folyóiratban, és a Précis (9. tétel) 3. kiegészítésének tekinthető. Aláírás: „Egy csaknem 90 éves hadirokkant, Jomini tábornok”. A még ekkor is szellemileg friss Jomini élénken figyelte az 1859., az 1864. és az 1866. évi háborúkat. A jelentős fejlődésen átesett vasúthálózat lehetővé tette nagy csapategységek gyors mozgását, a távíró használata az információk, parancsok gyors továbbítását. Ez a hadművelleti vonalokról szóló teóriájának átdolgozását vetítette előre.

Katonai atlaszok

18.

Atlas du Traité de grande tactique, par le colonel Jomini, attaché au 6e corps de la Grande Armée, Paris, Giguet et Michaud, Magimel, 1806. L'atlas comprenait vingt cartes repliées se rapportant aux batailles de la guerre de Succession d'Autriche et à celles de la guerre de Sept Ans jusqu'en 1758.¹⁷⁰ (A magasabb taktika kézikönyvének atlasza. Jomini ezredes által, a Nagy Hadsereg 6. hadtesténél. Az osztrák örökösödési és a hétéves háború csatáinak húsz kihajtós térképe)

19.

L'Atlas du traité de grandes opérations militaires, par le colonel Jomini, employé de Sa Majesté l'Empereur Napoléon, Paris, Giguet et Michaud, Magimel, 1807. (A stratégiai hadműveletek kézikönyvének atlasza. Őfelsége Napóleon császár táborkaránál szolgáló Jomini ezredes által)

20.

Atlas pour l'histoire critique et militaire des guerres de la Révolution, Paris, Anselin & Pochard, 1820. (Atlasz a forradalmi háborúk kritikai és hadtörténetéhez)

21.

Atlas pour servir à l'intelligence de l'Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution, Bruxelles, J.-B. Petit, 1839. (Atlasz a forradalmi háborúk kritikai és hadtörténetének megértéséhez)

22.

Atlas portatif pour servir à l'intelligence de l'Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution, Bruxelles, J.-B. Petit, 1839. (Hordozható atlasz a forradalmi háborúk kritikai és hadtörténetének megértéséhez)

---

¹⁷⁰ Jomini (ekkor már ezredes a Grande Armée VI. hadtestében) első katonai atlasza az osztrák örökösödési és a hétéves háború (1758-ig) csataterképeit tartalmazza. Jomini határozottan úgy gondolta, hogy a hadműveletek és a csaták tanulmányozásához nélkülözhetetlenek a megfelelő hadműveleti térképek és csatavázlatok. Kezdetben ő maga rajzolta, később maga felügyelte a térképek szerkesztését. Gyakran kért elnézést olvasóitól, ha az adott kötet nem tartalmazott megfelelő mennyiségű és minőségű ilyen térképet.

Atlas au Précis de l'art de la guerre, L. Baudoin, 1894. (Atlasz a Hadművészet kézikönyvéhez)

Jomini magyar nyelven

Általánosságban azt szoktuk mondani, hogy szívesebben olvasunk a forrásokról, mint-hogy magukat a forrásokot vennénk kezükbe, de sajnos Jomini egyetlen művének sincs teljes magyar fordítása.¹⁷¹ Legjobb hazai ismerőjének Perjés Géza tekinthető, aki munkáiban többször utalt a svájci teoretikusra. A königgrätzi csata 100 éves évfordulójára 1966-ban írt tanulmányában¹⁷² Jomini több munkájára is támaszkodott. Perjés írásának elején, a külső és belső vonal fogalmánál, azok előnyeiről és hátrányairól, a megosztott menet, az erők együtt tartása stb. témák tárgyalásánál Jomini műveit vette alapul.¹⁷³

Jomini legfontosabb művének (*Précis de l'art de la guerre*) csak egy kis része látott napvilágot magyar fordításban. Egy hosszabb összeállítás – a teljes mű közel egyötödét felölelő részleteket tartalmazó kiadvány – 1973-ban jelent meg *A hadviselés alapelveiről* címmel.¹⁷⁴ A fordító, Németh Gyula a *Précis* 1939-es orosz kiadását használta. A részleteket Ölvedi Ignác válogatta, aki egy 6 oldalas dolgozatot is írt Jomini életéről és munkásságáról.

A második válogatáskötet 1974-ben jelent meg, Perjés Géza fordításában, aki a *Précis* 1855-ös francia kiadásából dolgozott, de csak az I. kötetből szemezgetett, a válogatás a teljes mű kb. egytizedét teszi ki.¹⁷⁵ Ennek magyar címe: *A hadművészet kézikönyve*. Jomini saját jegyzetein túl Perjés a fordítást további magyarázó jegyzetekkel is ellátta. Ugyanez a szöveg – a fordító megnevezése nélkül – került be az 1985-ben megjelent, Kocsis Bernát által válogatott hadtudományi kötetbe.¹⁷⁶

1995-ben jelent meg Kovács Jenő tollából Jominiről egy rövid tanulmány, életrajzának és életművének összefoglalásával. A szerző kifejti, hogy kívánatos lenne az egész *Kézikönyv* magyar fordítása, amit az olvasók számára szükséges bős számú jegyzettel kell ellátni.¹⁷⁷

¹⁷¹ Sőt, az 1995-ben a Magyar Hadtudományi Társaság szerkesztésében kiadott kétkötetes Hadtudományi Lexikon meg sem említi Jomini nevét.

¹⁷² Perjés 1966.

¹⁷³ Utal a *Traité* 1851-es háromkötetes kiadására (lásd 157. jegyz.), (a *Précis de l'art de la guerre* 1855-ös kiadására (10. tétel) és Jomini utolsó, 1866-os művére (17. tétel).

¹⁷⁴ Ölvedi 1973. A lefordított részek: I. kötet: 1. fejezet: I–VI., VIII., X. cikkelyek; 3. fejezet: XVI–XVII., XIX–XX. cikkelyek; 4. fejezet: XXX–XXXI., XXXIII–XXXV. cikkelyek; 6. fejezet: XLI–XLII. cikkelyek, Zárzó, Kiegészítés.

¹⁷⁵ Rázsó 1974. A lefordított részek: 1. fejezet: I–X. cikkely; 3. fejezet: XVI–XVII., XIX–XX. cikkely.

¹⁷⁶ Kocsis 1985.

¹⁷⁷ Kovács 1995.

2005-ben jelent meg egy reprezentatív válogatás az utolsó fél évszázad angol nyelvű stratégiatörténeti szakirodalmából, ahol az egyik lefordított munka John Shy Jominiről írt tanulmánya.¹⁷⁸ Mellette a modern katonai gondolkodás többi meghatározó alakjáról (Nagy Frigyes, Napóleon, Clausewitz) szóló tanulmányokat olvashatunk magyarul.

2016-ban tette közzé tanulmányát Forgács Balázs,¹⁷⁹ amelyben röviden ír Jomini katonai pályafutásáról, fontosabb műveiről, részletesebben a népfelkelésekről és a nemzeti háborúkról vallott felfogásáról.

2024 végén látott napvilágot Jomini legfontosabb művének, *A hadművészet kézikönyvének* (*Précis de l'art de la guerre*) teljes magyar fordítása.¹⁸⁰

BIBLIOGRÁFIA

- Alger* 1975. *Alger, John I.*: Antoine-Henri Jomini. A Bibliographical Survey. (United States Military Academy Library. Occasional Papers 3.) West Point, 1975. <https://www.clausewitzstudies.org/bibl/AlgerJI-JominiBibliographyCrOCRcl.pdf> (A letöltés időpontja: 2024. december 10.)
- Clausewitz* 2013. *Clausewitz, Carl von*: A háborúról. Ford. Szabó Júlia. Budapest, 2013.
- Colson* [é. n.] *Colson, Bruno*: Lire Jomini. http://gustavemar.free.fr/lire_jomini.htm (A letöltés időpontja: 2015. november 12.)
- Colson* 1991. *Colson, Bruno*: Lire Jomini. *Stratégique*, 49. (1991) 1. sz. 61–72. o.
- Courville* 1938. *Courville, Xavier Comte de*: Jomini. Eine Biographie. Berlin, 1938.
- Coutau-Bégarie* 2008. *Coutau-Bégarie, Hervé*: Traité de stratégie. 6ème éd. revue et augmenté. Paris, 2008.
- Esposito – Elting* 1965. *Esposito, Vincent J. – Elting, John Robert*: A Military History and Atlas of the Napoleonic Wars. West Point, N. Y., 1965.
- Forgács* 2016. *Forgács Balázs*: Antoine Henri Jomini és a nemzeti háború. In: Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Kollár Boglárka – Marsai Viktor. Budapest, 2016. 35–43. o.

¹⁷⁸ Shy 2005.

¹⁷⁹ Forgács 2016.

¹⁸⁰ Jomini 2024.

- Hahner* 1989. *Hahner Péter: A nagy francia forradalom kisenciklopédiája.* Budapest, 1989.
- Jakkó* 2021. *Jakkó László huszárcapitány hadtudományi munkái.* Szerk. *Süli Attila.* (Pro Militum Artibus.) Budapest, 2021.
- Jomini* 1830. *Jomini, Baron de [Antoine-Henri]: Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre, et de leurs rapports avec la politique des Etats, pour servir d'introduction au Traité des grandes opérations militaires.* Paris, 1830.
- Jomini* 1838. *Jomini, Baron de [Antoine-Henri]: Précis de l'art de la guerre ou nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire.* Nouvelle édition, considérablement augmentée. Vol. I–II. Paris, 1838.
- Jomini* 2024. *Jomini, Antoine-Henri: A hadművészet kézikönyve.* Ford. *Tótfalusi Ágnes.* A ford. ell. és nyelvileg lekt. *Nagy Béla – Tóth Ferenc.* Jegyz. és térk. *Nagy Béla.* Bevezető tanulmány: *Forgács Balázs.* Szerk. *Forgács Balázs – Padányi József.* (Pro Militum Artibus.) Budapest, 2024. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/27361>
- Kocsis* 1985. *Jomini, Antoine Henry: A hadművészet kézikönyve (Részletek).* In: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Vál. és szerk. *Kocsis Bernát.* Budapest, 1985. 271–322. o.
- Kovács* 1995. *Kovács Jenő: Henri Jomini, a hadtudós. Új Honvédségi Szemle, 1995/6. füzet. 8–13. o.*
- Langendorf* 2008. *Langendorf, Jean-Jacques: Krieg führen: Antoine-Henri Jomini.* Zürich, 2008.
- Lázár* 2013. *Lázár Balázs: Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornagyszernagy katonai pályája.* Budapest, 2013.
- Lecomte* 1860. *Lecomte, Ferdinand: Le général Jomini, sa vie et ses écrits. Esquisse biographique et stratégique.* Paris, 1860.
- Lecomte* 1888. *Lecomte, Ferdinand: Le général Jomini, sa vie et ses écrits. Esquisse biographique et stratégique.* Lausanne, 1888.
- Merzalow – Merzalowa* 2004. *Merzalow, Andrej N. – Merzalowa, Ljudmila A.: Antoine-Henri Jomini – der Begründer der wissenschaftlichen Militärtheorie. Eine Bewertung aus russischer Sicht.* Zürich, 2004.

- Ölvedi* 1973. Jomini a hadviselés alapelveiről (részletek). (Személyek a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből I.) Vál., lekt. és szerk. *Ölvedi Ignác*. [Budapest], Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Belső használatra! 1973.
- Perjés* 1966. *Perjés Géza*: A hadászati belső és külső vonal viszonyának alakulása a XIX. század első felében. Emlékezés Königgrätzre. *Hadtörténelmi Közlemények*, Új folyam 13. (1966) 2. sz. 352–383. o.
- Rázsó* 1974. A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Bev. tan. *Rázsó Gyula*. Budapest, 1974. 566–622. o.
- Reichel* 1988. *Reichel, Daniel*: Jomini, ein „Anti-Clausewitz”? *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 26. (1988) 3. sz. 241–247. o.
- Sainte-Beuve* 1869. *Sainte-Beuve, Charles-Augustin*: Le général Jomini, Etude. Paris, 1869.
- Shy* 2005. *Shy, John*: Jomini. Ford. *Lattman Tamás*. In: A korai stratégiai gondolkodás. Szerk. *Veszprémy László*. Budapest, 2005. 209–245. o.

Béla Nagy

THE LIFE AND OEUVRE OF ANTOINE-HENRI JOMINI (1779–1869)

(Summary)

The Swiss-born Antoine-Henri Jomini (1779–1869), one of the most important military theorists and historians of the 19th century, had a huge influence on the armies of Europe and the United States between 1815 and 1871. A contemporary of Clausewitz, another great figure in military science, he was considered one of Europe’s leading strategic thinkers. As an extremely prolific military writer, he wrote 31 volumes (28 of which were mainly descriptive military history, 3 were theoretical and analytical works), as well as numerous essays during his long life, and left behind an extensive correspondence. But his name, unlike that of Clausewitz, Archduke Charles and Napoleon, is mostly known only to military specialists, even though his views and works had a major impact on the science of warfare, military thinking and the theory of warfare during his lifetime. Jomini, primarily interested in the specific questions of warfare, cultivated the full range of military science, but his strong point was strategy.

The first half of the paper describes his biography, his decades in the Swiss, French and Russian armies, his activities as a general officer and his role in the campaigns of 1805–1828. Maps are provided for better understanding. From 1829 onwards, he devoted the rest of his life mainly to his military studies and became one of Europe’s leading military experts. He stuck to his vision of the basic principles of warfare, which he had developed as a young man, until his

death, believing that new military procedures only have impact in the field of tactics, while the principles of strategy remain unchanged.

A separate section describes Jomini's most important theoretical work, *Précis de l'art de la guerre* (Manual of the Art of War), and gives a brief summary of its contents. The paper is particularly timely as the first full Hungarian translation of this major work is under publication. This section also briefly touches on the intellectual relationship between Jomini and Clausewitz.

The second half of the paper helps readers to find their way through Jomini's oeuvre, which is quite difficult, as he revised and published his works several times, and was quite undisciplined in his titling. In the final part, we can get acquainted with the scanty literature on Jomini published in Hungarian so far.

Béla Nagy

DAS LEBEN UND ŒUVRE VON ANTOINE-HENRI JOMINI (1779–1869)

(Resümee)

Der in der Schweiz geborene Antoine-Henri Jomini (1779–1869), einer der bedeutendsten Militärtheoretiker und Militärhistoriker des 19. Jahrhunderts, hatte zwischen 1815 und 1871 enormen Einfluss auf die Armeen Europas und der Vereinigten Staaten. Er war Zeitgenosse eines weiteren großen Vertreters der Militärwissenschaft, nämlich Clausewitz, und der führende strategische Denker Europas. Als einer der produktivsten Militärschriftsteller seiner Zeit verfasste er 31 Bände (davon 28 hauptsächlich deskriptive Militärgeschichte, 3 theoretische und analytische), zahlreiche Aufsätze und eine umfangreiche Korrespondenz. Doch im Gegensatz zu Clausewitz, Erzherzog Karl und Napoleon ist sein Name meist nur Militärfachleuten bekannt, obwohl seine Ansichten und Werke zu seinen Lebzeiten großen Einfluss auf die Wissenschaft der Kriegsführung, das militärische Denken und die Theorie der Kriegsführung hatten. Jomini interessierte sich in erster Linie für die spezifischen Fragen der Kriegsführung, und er pflegte die gesamte Bandbreite der Militärwissenschaft, aber sein stärkster Aspekt war die Strategie.

Die erste Hälfte dieser Studie beschreibt seine Biographie, seine Jahrzehnte in der schweizerischen, französischen und russischen Armee, seine Tätigkeit als Offizier des Generalstabs und seine Rolle in den Feldzügen von 1805–1828. Das diesbezügliche Verständnis wird durch entsprechende Karten unterstützt. Ab 1829 widmete er den Rest seines Lebens hauptsächlich seinen militärischen Studien und wurde zu einem der führenden Militärexperten in Europa. Bis zu seinem Tod hielt er an seinen frühen Ideen über die Grundsätze der Kriegsführung fest, die er als junger Mann entwickelt hatte. Er war der Meinung, dass neue militärische Verfahren nur im Bereich der Taktik wirksam seien, während die Grundsätze der Strategie unverändert blieben.

Ein eigenes Kapitel beschreibt sein wichtigstes theoretisches Werk, *Précis de l'art de la guerre* (Abriss der Kriegskunst), und gibt eine kurze Zusammenfassung seines Inhalts. Die Studie ist von besonderer Aktualität, da die erste vollständige ungarische Übersetzung dieses Hauptwerks in Arbeit ist. Das Kapitel geht auch kurz auf die intellektuelle Beziehung zwischen Jomini und Clausewitz ein.

Die zweite Hälfte der Studie hilft, sich in Jominis Werken zurechtzufinden, was schwierig ist, da er seine Werke mehrfach überarbeitete und veröffentlichte und auch bei der Titelgebung eher undiszipliniert war. Die Studie schließt mit einem Überblick über die bisher spärliche Literatur zu Jomini in ungarischer Sprache.

Béla Nagy

LA VIE ET L'ŒUVRE D'ANTOINE-HENRI JOMINI (1779–1869)

(Résumé)

L'un des plus importants théoriciens et historiens militaires du 19e siècle, le Suisse Antoine-Henri Jomini (1779–1869) a exercé une influence immense sur les armées de l'Europe et des États-Unis entre 1815 et 1871. Contemporain de Clausewitz, autre grande figure de la science militaire, il était considéré comme le meilleur penseur stratégique européen. L'un des auteurs militaires les plus prolifiques de son temps, il a écrit 31 volumes (dont 28 essentiellement d'histoire militaire descriptive et 3 théoriques et analytiques), de nombreux essais et une abondante correspondance. Cependant son nom, contrairement à celui de Clausewitz, de l'archiduc Charles et de Napoléon, n'est surtout connu que des spécialistes militaires, alors que ses vues et ses œuvres ont eu un impact majeur de son vivant sur la science et la théorie de la guerre et la pensée militaire. Jomini s'intéressait avant tout aux problèmes concrets de la guerre. Il cultivait l'ensemble des sciences militaires, mais son point fort était la stratégie.

La première partie de cette étude décrit sa biographie, ses décennies dans les armées suisse, française et russe, ses activités en tant qu'officier général et son rôle dans les campagnes entre 1805 et 1828 avec des cartes à l'appui. À partir de 1829, le reste de sa vie a été principalement consacré à son travail de théoricien militaire et il est devenu l'un des plus grands experts militaires d'Europe. Jusqu'à son décès, il s'en est tenu à ses idées sur les principes fondamentaux de la guerre développées dans sa jeunesse, estimant que les nouvelles procédures militaires n'avaient d'effet que dans le domaine de la tactique, alors que les principes de la stratégie demeuraient inchangés.

Un chapitre distinct décrit son ouvrage théorique le plus important, le *Précis de l'art de la guerre* en résumant son contenu. Cette étude est d'autant plus d'actualité que la première traduction complète en hongrois de cet ouvrage majeur est en cours de publication. Le chapitre aborde également les relations intellectuelles entre Jomini et Clausewitz.

La seconde partie de l'étude permet de se repérer dans l'œuvre de Jomini, ce qui n'est pas chose aisée puisqu'il a révisé et publié ses ouvrages à plusieurs reprises et qu'il manquait de rigueur quant aux titres de ses œuvres. Nous concluons par un aperçu des rares ouvrages consacrés à Jomini en hongrois jusqu'à présent.

Бела Надь

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО АНТУАНА-АНРИ ЖОМИНИ (1779–1869)

(Резюме)

Антуан-Анри Жомини (1779–1869), швейцарец по происхождению один из самых значительных военных теоретиков и историков XIX-ого века, он оказал огромное влияние на армии Европы и Соединенных Штатов в период с 1815 по 1871 год. Являясь современником другого выдающегося деятеля военной науки, Клаузевица, он считался ведущим стратегическим мыслителем Европы. Будучи одним из самых плодовитых военных писателей, за свою долгую жизнь он написал 31 томов книг (28 из которых преимущественно описательные, посвященные военной истории, а 3 тома — теоретические и аналитические), а также многочисленные исследования и оставил после себя обшир-

ную переписку. Однако его имя, в отличие от всё еще живой памяти эрцгерцога Карла Клаушевица, и Наполеона, известно в основном только военным специалистам, хотя при жизни его взгляды и труды оказали огромное влияние на науку о войне, военное мышление, и теорию ведения войны. Жомини интересовали прежде всего конкретные вопросы ведения войны, он в полной мере изучил военную науку, но его сильнейшей стороной была стратегия.

В первой половине исследования излагается его биография, десятилетия, проведенные им в швейцарской, французской и русской армиях, его деятельность в качестве офицера генерального штаба и его роль в военных походах 1805–1828-их годов. Карты помогают это понять. С 1829-ого года остаток своей жизни он посвятил преимущественно работе в качестве военного ученого и стал одним из ведущих военных экспертов Европы. Он придерживался идей, которые он сформировал уже в молодом возрасте относительно основных принципов военного искусства и придерживался их до самой смерти, по его словам, новые военные методы имеют эффект только в области тактики, в то время как в области стратегии основные принципы остаются неизменными.

В отдельной главе излагается его важнейшая теоретическая работа: *Précis de l'art de la guerre* (Справочник по военному искусству) и дается её краткое содержание. Исследование особенно актуально делает то, что при этом в настоящее время публикуется первый полный венгерский перевод этого шедевра. В главе также кратко затрагивается интеллектуальная связь между Жомини и Клаушевицем.

Вторая половина исследования призвана помочь в ориентации в трудах Жомини, что довольно сложно, поскольку он несколько раз перерабатывал и публиковал свои работы и был совершенно недисциплинирован в присвоении их названий. В заключение мы можем ознакомиться с немногочисленной венгерскоязычной специальной литературой, занимающейся с Жомини.